

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2017. június

XXVIII. évfolyam 6. (320.) szám

Ára: 330 Ft

Kolár Antal, Ciszterciák rendház

E számunk tartalmából

Mesélő képeslapok *A bajai képeslapok kiadói*

■ Megoszlanak a vélemények arról, hogy ki és mikor „találta fel” a képeslapot. Vitathatatlan, hogy előzménye a borítékba zárt és a posta által továbbított levél volt.

A német postakongresszuson 1865-ben került fel először a boríték nélküli, nyílt lapra való levelezés gondolata, ami a levéltitok megsértése miatt felháborodást váltott ki. Idővel oldódtak ezek az aggodalmak, és 1869. október 1-jén az Osztrák-Magyar Posta *Correspondenz-Karte* felirattal kibocsátotta az első igazi levelezőlapot, amelyet boríték nélkül továbbított a posta a címzetthez. Magyarországon egy hónappal később, 1869. november 1-től „levelezési lap” néven került forgalomba, 122x85 mm-es méretben.

Ezek után a képes levelezőlap megszületése már sokkal gyorsabban történt. Ma már kutatók és gyűjtők egyetértve *August Schwarz* oldenburgi kereskedőt tartják a képeslap fel-találójának, aki 1870-ben egy levelezőlap bal

felső sarkára egy ágyú mögött álló tüzér képét nyomtatta. Néhány évvel később az 1878-ban tartott Postaügyi Világunió szabványosította a levelező- és képeslapok méretét 140x90 mm-ben, és postai díját a hagyományos levél díjának felében határozta meg.

Magyarországon 1890-től kezdődött a képeslapok elterjedése. Eleinte külföldi kiadók jelentettek meg magyar lapokat, majd 1896-ban a Millennium alkalmából megtörtént az áttérés: 32 lapból álló magyar sorozatot adtak ki, történelmünk eseményeit, Budapestet és a nagyobb magyar városokat ábrázoló színezett litográfiákkal díszítve. Hamar nagyon népszerűvé vált a képeslapok küldése, és a képeslapgyűjtés kezdete is erre az időszakra tehető. A 20. század első harmadában elsősorban nyomdászok, könyvkereskedők és egyéb kereskedők jelentették meg a képeslapokat. Az első világháború után trafikosok, fotográfusok és más vállalkozók is beléptek a kiadók sorába.

Bajáról számos kiadó készített képeslapot. A bajai székhelyű kiadók közül többnek (nyomda, könyvkiadó, könyvkötő) tevékenységi körébe illett a képeslapkiadás, de vannak meglepő vállalkozások is, amelyek valószínűleg az anyagi gyarapodás miatt lettek kiadóvá.

Íme, a bajai kiadók sora:

ifj. Wagner Antal (1869-1925) papír-, író-szer- és könyvkereskedő. Az egyik legelső bajai képeslapkiadó 1893-ban vette át apja 1869-ben alapított üzletét, amelyet haláláig vezetett. Lánya, *özv. Forrai Sándorné* 1928-tól vitte tovább a céget egészen az államosításig. Utolsó képeslapsorozatot 1939-ben adták ki, *Weinstock Ernő* képeit felhasználva.

Wurmfeld Gyula (1874-1945) lisztkereskedő és dohányáruda-tulajdonos. A legtöbb és legváltozatosabb bajai lap kiadója volt 1907-1918 között, a város egészét átölelő témakörökben.

Kollár Antal könyvnyomda, papír- és írószer-kereskedés. A cég 1887-1948 között működött Baján, Kollár A. Nyomda, Kollár Antal és Fia Nyomda néven, Kollár Antal, majd fia, Ágoston vezetésével. Ők is részt vettek a legelső bajai lapok kiadásában. A legtöbb képeslapot 1898-1906 között jelentették meg, de még 1924-ben is kiadtak egy sorozatot.

Kopeczky József könyvkötő a századfordulón adott ki több tucat bajai lapot a rá jellemző egyedi hangvétellel, megjelenéssel.

Koch János dohányáruda-tulajdonos 1922-ben és 1926-ban adott ki egy-egy sorozat bajai képeslapot. Utóbbit a budapesti *Monostory György* budapesti képeslapkiadótól vette át.

Kádas dohánytőzsde kiadásában *Kádas Józsefné* bajai dohányáruda-tulajdonos adott ki az 1920-as évek elején mintegy két tucat képeslapot.

Csermák Sándor (1869-1919) bajai könyvkötő papír-, írószer- és könyvkereskedése már a századfordulón adott ki képeslapot. Az alapító halála után özvegye által továbbított üzletbe betársult *Schwégnér István*, akivel 1922-ben és 1928-ban adtak ki képeslapsorozatot. Utóbbit Weinstock Ernő budapesti kiadótól vették át. A családi üzlet az államosításig működött a Kattarinka Cipőbolt mellett (Eötvös J. u. 1.).

Meskó és Waldberg m. kir. dohány-, nagy- és különlegességi áruda cég elnevezéssel *Meskó Ottó* hadirokkant és *Waldberg Ödön*né háborús özvegy 1922-ben kapott trafikengetélt. Ebben az évben adták ki 10-15-féle sorszámozott képeslapjukat, korábbi kiadók utánnyomásaként.

Elek és Fóti papírkereskedők kiadása megnevezéssel *Elek Béla* és *Fóti Lajos* kereskedők adtak ki Weinstock Ernő kiadó lapjából egy sorozatot. Kereskedésüket 1939-ben alapították az Uj Élet r. t. boltjának átvételével. Az államosításkor szűnt meg a Vörösmarty M. utcai úgynevezett Wagenblatt-házban lévő üzletük.

Uj Élet r. t. Baja nyomdai tevékenységgel, újságkiadással, papír- és könyvkereskedéssel foglalkozó cég volt (1919-1948). Sorszámozott, egyedi látásmódú fotókkal jelentettek meg lapokat. A kereskedés 1939-ig, a nyomda az államosításig működött.

Kazal József nyomdász nagyon sok helyi nyomtatvány kiadásában közreműködött 1898-1913 között. Az 1900-as Bajai Iparkiállítás katalógusát is ő nyomtatta ki. A füzetben szereplő 10 képet képeslapként is kiadta. 1913 körül más, korábbi kiadók által megjelentetett képeslapok másolatait is megjelentette.

Rotschild Zsigmond bajai liszt-, gabona- és terménykereskedő. A századfordulón és az

első világháború között adott ki néhány tucat érdekes, hangulatos képeslapot.

W. L. Kiadó. A monogram mögött Weiss Lipót áll, aki az egész országban majd 10 000 képeslapot adott ki, köztük 1907-1908-ban mintegy 20 féle bajait is. Lapjait sorszámozta, az eddig ismert bajai lapok a 294. és 453. között találhatók.

Burger (Bártfai) Ottó (1891-1966) fényképész 1919-ben nyitotta meg Baján műtermét. Az államosításig saját üzletében, majd a Fényképész Szövetkezetben dolgozott. 1926-ban mintegy 20 darabból álló képeslapsorozatot adott ki saját városfotóiból, 1931-ben tíz lapot készített a III. Béla Gimnáziumról.

Lukács Viktor dohányáruda-tulajdonos. Üzlete a város háza épületében volt. A 20-as évek közepén egy tucat bajai lapot adott ki. Országos, nem bajai székhelyű képeslapkiadók:

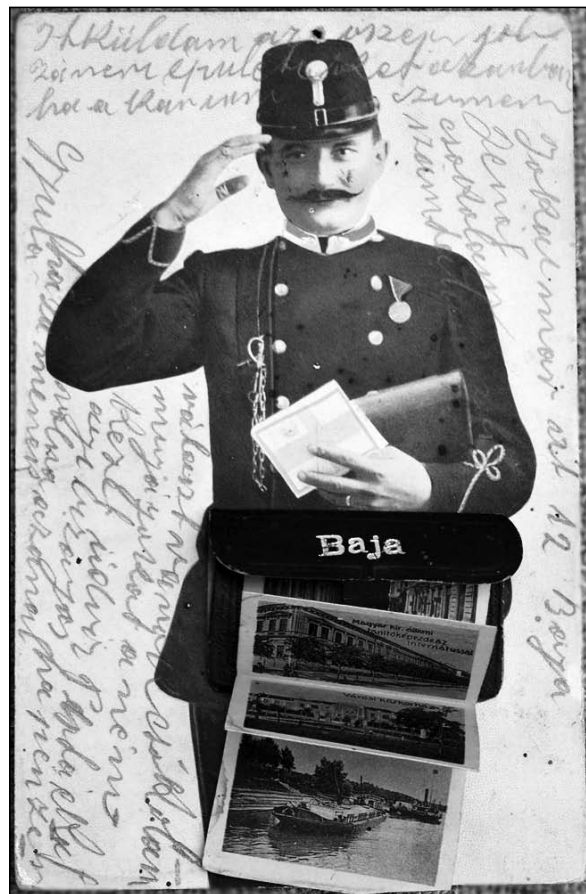
Knöpfungmacher A. néven budapesti, országos megjelenésű kiadó. Fekete-fehér fotószerű lapjainak sorszámozásából következően mintegy 30 igen érdekes, egyéni hangulatú bajai képeslapot adott ki 1933-ban.

Gárdonyi és Fenyvesi Képeslevelezőlap Kiadó Vállalat. Országos megjelenésű cég. Baját ábrázoló lapjait 1939-ben jelentette meg.

Weinstock Ernő (1893-1985) képeslapfényképész. Országjáró ügynöki munkája során az 1920-as évektől az ötvenes évekig számtalan magyar városról készített jól dokumentált fotókat. Több mint 8000 sorszámozott levelezőlapot adott ki, az elsők között Bajáról is, 121-es sorszámmal. Összesen 80 bajai felvétele jelent meg, többségük 3 kiadást is megért, több színváltozatban. A háború után Nagyváradra magyarosított, ezen a néven csak egy bajai lapját ismerjük. *Barasits János* mellett a korszak második legnagyobb képeslapkiadója volt.

MFI Magyar Filmiroda Bp. Az ország egész területén adott ki lapokat a második világháború idején. Bajáról egy sorozatot készített, a Miasszonyunk Leánynevelő Intézetéről.

R. S. Budapest. Nem tudjuk, ki rejtőzik a monogram mögött. Az egész országban adott ki lapokat. Bajáról 6 képe ismeretes, 1939-ből.

Wurmfeld Gyula, leporelló

Rotációs Fénykép-sokszorosító Üzem Gyöngyös. Baja nyaralóváros címmel reklámozta városunkat. A bajai és budapesti kiadókon kívül az egyetlen vidéki kiadó, amely Bajáról adott ki képeslapot.

Vasúti Levelezőlap Árusítás néven a magyar vasutak képeslapkiadója. Az általa megjelentetett lapokat kizárólagos árusítással a vasútállomásokon lehetett megvásárolni. Bajáról 1916 és 1926 között 40 féle sorszámmal ellátott lapot adott ki.

Monostory György budapesti kiadó az egész országot átélő kiadásokkal vált ismertté. Bajai felvételei 1924-25-ben jelentek meg a korábbi kiadóktól eltérő, új stílusban. Jogutódja Kolántay névvel az államosításig folytatta a képeslapkiadást, többnyire a korábbi Monostory-képek újrayomásával.

Barasits János az egyik legnagyobb országos képeslapkiadó. Sok bajai lapot adott ki 1928-tól mintegy 20 éven át. Hat sorszámozott sorozat készült városunkról, 3 sorozat fekete-fehér és színes, 3 sorozat pedig barna, zöld, kék, lila árnyalatú színezéssel. A képmellékletben a fontosabb kiadóktól egy-egy jellegzetes képeslapot mutatunk be *Goretich Antal* gyűjteményéből, további képeket pedig honlapunkon tekinthetnek meg (www.bajaihonpolgar.hu).

(további képeslapok a 24. oldalon)

Jász Anikó

„Pünkösöd napján szállott le, és itt maradt örökre...” Jeles napjaink, ünnepeink nyárelő havában

■ A nyárelő ünnepei közül mindenképpen kiemelkedik pünkösöd, amely a néplélekben mindig is egységet alkotott a karácsonnyal és húsvétal. Az előző ünnep szükségszerű folytatásaként tekintettek előre a következőre, ily módon keretbe foglalva, egységnek tekintve, folyamatként látva az esztendőt, az élet-halál-föltámadás körforgását. A természetben, természetből élő ember ugyanis ennek a körforgásnak volt tanúja esztendőről esztendőre, ahogyan az őt körülvevő környezet is elmúlik, majd újjászületik és kiteljesedik. Szép példái e gondolkodásnak azon folklórszövegek, melyekben a három nagy keresztény ünnep egyszerre van jelen, ahogyan egy Szatmárban és a Mezőségben is ismert karácsonyi kánta szövegében Jézus születése, életének néhány fontos mozzanata, halála, föltámadása és a szentlélek eljövetele egyaránt jelen van.

A pünkösdi szokások előtt azonban néhány júniusi jeles nap is említést érdemel a hozzájuk fűződő szokásokkal, rítusokkal.

Medárd napja, június nyolcadika, közismert időjóslo, bizonyos vidékeken terményjósolásra is alkalmas nap. Úgy tartják, ha ezen a napon esik az eső, akkor még 40 napig esni fog. Ellenkező esetben viszont ugyanennyi nap szárazság várható. Szent Medárd püspök ünnepnapja. A frank származású püspök Flandria megtérítője volt; az aratás és a szüreti munka védőszentje. A püspök szent életű, jámbor ember lévén, halála előtt meghagyta társainak, hogy ne a katedrálisban temessék el, hanem annak az udvarán, hogy az *arra járók lába és a mennyből aláhulló édes eső szabadon érhesse a sírját*. Így is történt, 971-ben azonban a szerzetesek a püspök hamvait mégis bevitték a templomba. A temetés napján hatalmas eső volt, amely negyven napig tartott. Úgy tartják: azért, mert a szerzetesek nem vették figyelembe a püspök kérését.

Egy másik legenda szerint Medárd egy ünneprontó társaságot kergetett úgy szét, hogy negyvennapos esőt zúdított a nyakukba. Az időjósolás valós alapja inkább az lehet, hogy Medárd táján megindul a tengeri eredetű légtömegek behatolása Közép-Európába, s ezzel együtt zivataros, esős időszak következik.

Topolyán úgy vélik, ha ekkor esik, savanyú lesz a bor, ha süt a nap, akkor édes. A Mura-vidéken a szőlő- és szénatermesre következtetnek a nap időjárása alapján.

Margit napja (június tizedike) alkalmas a retek, len, káposzta vetésére. Zentán legyes Margit néven tartják számon ezt a napot, s

ha ekkor kinyitják az ablakokat, az évben sok lesz a légy. *Bálint Sándor* feljegyzései alapján magyarszentmihályi és monostori hiedelem szerint: „*Margit asszony a legyek királynéja, és ezen a napon minden konyhába beereszt egy kötővel*”.

Június tizenharmadika *Páduai Szent Antal* napja, akit általában barna csuhás barátként ábrázolnak, s lábánál ott a Szent Antal-persely, mely sok-sok apró kérelem és fogadalom ellenértékének befogadója. A „Szent Antal tüze” elnevezés ismert és használatos volt a magyar nép körében. Leggyakrabban az orbánc, azaz vörös, égő, fájó duzzanattal, néha hólyagképződéssel, tályogosodással járó bőrfertőzés népi neve.

Berde Károly A magyar nép dermatológiája című munkájában az elnevezés eredetét az alábbi módon magyarázza: „*Az 1089. évben sajátos betegség pusztított Franciaországban, az orbánchoz hasonló, de valószínűleg anyarozs mérgezésen alapuló betegség. Csakhamar híre terjedt, hogy mindazon betegek, akik Arles-ban, Remete Szent Antal ereklyéi előtt imádkoznak, rövidesen meggyógyulnak. A városban kórház és ápolórend alakult a betegek gyógyítására, s a betegsége lassanként ráragadt a Szent Antal tüze név*”.

Csefő Gyula adatai szerint az elnevezést átvitték az anyarozsmérgezés következtében beállt gyulladáshoz kapcsolódó betegség megjelenésére, majd minden nagyobb terjedelmű, de körülírt pirossággal járó betegségekre is. *Burány Béla* moholi gyűjtésében a következőt olvashatjuk a betegségről: „*Mikó olyan vörös-tarjagos! Mind mikó megüssük osz megkükül, még olyan vörös! Olyan vörös főt van! Legjobban karon! Lábszáron! . . . No az a Szent Antal tüze. Hogy mitű kapja, azt én nem hallottam. De hogy hogy gyógyították, azt tudom: bodza levélle! Bodza levelet! Avva szokták rakni. Azt a bodzalevelet, asztat megfürdik, osz beleteszik két fehér ruha közé, és azt rátészik így a lábra, oszt avval!*”

Kovalovszky Miklós Móra Ferencnek két kiskunfélegyházi adatát idézi annak bizonyítására, hogy Szent Antal tüze a kiskunok

nyelvében nem azonos az orbánccal, hanem annál enyhébb, kevésbé veszedelmes betegség, majd ugyancsak Mórától idéz olyan adatot, amely szerint a kifejezést a néphumor a bortól kipirult, borvirágos arcra is alkalmazza.

E naphoz több, állattartással kapcsolatos hiedelem és szokás is kapcsolódik. Gyergyóban például láncon hajtották át a jószágot, miközben a gazda mondta: „*Legyetek erősek, mint a vas, tartsatok össze, mint a lánc, s Páduai Szent Antal őrizzen meg a vadállatoktól!*”

Penavin Olga gyűjtése alapján Szent Antal napja Zentán férjjeső nap. Az egész nap kenyéren és vízen böjtölő lány éjféltkor átlépi az ágyat, gyertyát gyújt, tükröt tesz maga mellé, majd elmond egy meghatározott rövid szöveget, s ekkor a tükörben meglátja jövődöbelijét.

Szent Antal napját különösen az asszonyok számára tartották dologtöltő napnak, nem volt szabad lisztbe nyúlni, mert kelések nőnek a kézen. Így tartották ezt Szeged környékén, Zentán, Topolyán, Csantavéren is.

Június 24. Keresztelő Szent János, *Virágos Szent János* vagy *Szent Iván napja* a nyári napforduló ünnepe, a szertartásos tűzgyűjtés egyik jeles napja.

A tűz tisztító, gonoszűző erejébe vetett hit az alapja a Szent Iván-napi *tűzgrás* szokásának. Az ekkor gyűjtött tűzről azt tartották, hogy megvéd a kőd, a jégeső és a dögvész ellen, elősegíti a jó termést. A szertartásos tűzgrásnak egészség- és szerelemvarázsló célzata is volt.

Zélicity Sándor vajdasági adatközlő elmondása szerint ilyenkor akkora tüzeket raktak, hogy némelyeknek a haját, szemöldökét is levitte. A tüzet átugrálták, paraszát megtáposták.

Tűzgrás Nógrád megye 1930-as évek

Forrás: <http://nefolk.blog.hu>

Pünkösdlés Maconán 1931.

Nagy kosár almát is vittek, s a tűzbe vagy a tűz fölött átdobták. Aki ebből evett, egészséges lett a következő esztendőben. Más vidéken az elhalt gyermekeket, rokonokat táplálták ilyen módon. Topolyán a tűz paraszába tették az almát, s azt tartották, hogy aki abból eszik, nem fog fájni a torka.

A tüzet több vidéken szabályos négyszögűre rakták. A tűz átugrása közben pedig párosító-, kiházásító dalokat énekeltek. A szokás lényeges része volt a szerelemvarázslás. A Szent Iván-napi rítusénekekben több párosítószöveg is szerepel. Gyakran igen hosszúak ezek az énekek, hiszen a falu összes fiatalját összeénekeltek. Ismert is a szólás, hogy Hosszú, mint a szentiváni ének.

Június 29-én, Péter-Pál napján a búza töve megszakad, kezdődhet az aratás. Topolyán kimentek megnézni a búzát, és egy-két kaszasuhintást tettek próbaképpen, mert ez a nap egyébként dologtiltó nap volt. Szent Pétert a halászkok patrónusaként tisztelték, s az egykori halászcéhek ilyenkor rendezték a gyűléseit. Ekkor volt a legény- és mesteravatás. Dunaszekescsön Péter-Pál előestéjén a halászkok rúdra kötött ponttyal járták végig a falut, és köszöntötték vásárlóikat, akik kaláccsal, borral

vendégelték meg őket. Másnap a halászkok rendeztek vendégséget halpaprikással, túrós csuszával.

A tavasz érkezését, a termést ígérő virágzást, a szaporodást énekkel, táncal idéző pogány, varázsos ünnepi szertartások hosszú ideig tartották magukat a nép körében. E hosszú időn át fennmaradt szokásokat igyekezett az egyház megtölteni keresztény tartalommal. Ilyen módon kapcsolódnak egybe a pünkösdi népszokások s maga az egyházi ünnep.

A szentlélek eljövételének ünnepe, amely húsvét ünnepének függvényében mozgó ünnep, május tizedike és június tizenharmadika közé esik. Elnevezése a görög *pentekosztész* ('ötvenedik') szóból származik, ugyanis az ünnep a húsvétot követő ötvenedik napon kezdődik. A magyar pünkösdi szokások tehát a keresztény ünnephez kapcsolódnak, de igen korai tiltó rendelkezések bizonyítják, hogy számos olyan szokás és hiedelem őrződött meg bennük, melyek legfeljebb csak elnevezésükben köthetők pünkösdhöz.

E szokások a pünkösdi királyválasztás, a pünkösdi királynéjárás vagy pünkösdlés, a zöldághordás. A pünkösdlők szövege is a fent említett kettősséget bizonyítja, mivel legtöbb változatuk kezdősorai a bibliai eseményre utalnak, de folytatásukban tavaszi bőségvarázslás bukkan fel. Pünkösdléskor általában nagyobb leányok járták a falut fejükön virágkoszorúval. Egy kisebb is van közöttük, ő a *pünkösdi királyné, kiskirályné*. Virágzirmokkal teli kosarat visz, feje fátyollal van letakarva. Az udvarokban megállnak, s az ajtó előtt énekelnek, táncolnak, majd az ének végeztével magasra emelik a kiskirálynét.

Forrás: <http://www.origo.hu>

Szeremlei pünkösdi ladikázás

Betlehem kis falucskában
Karácsonykor, éjfél tájban
Fiúisten ember lett,
Mint kisgyermek született.

Őt nevezték Jézuskának,
Édesanyját Máriának,
Kit pólyába takartak,
Befektették jászolyba.

Az angyalok fenn az égen
Mennyei nagy fényességben
Zengették ez éneket:
Dicsőség az Istennek!

Pásztorok a falu mellett
Báránykákat legeltetnek,
Hallották ez éneket
Kis Jézushoz siettek.

Ájtatosan letérdeltek
Kis Jézusnak jászla mellett,
Hogy őt szépen imádják
Égnek földnek királyát.

Azután meg napkeletről
Ragyogó szép csillag tünt föl,
És elindult nyugatra,
Három király utána.

Imádták a kis Jézuskát,
Köszöntötték Szűz Máriát,
Ajándékot adtak át,
Aranyat, tömjént, mirhát.

Később Jézus növekedett,
Napról napra kedvesebb lett,
Tanította, mit higyjünk,
Mit reméljünk és tegyünk.

Sok jót tett az emberekkel,
Aki hozzá sereglettek,
Betegeket gyógyított,
Holtakat föltámasztott.
Mégis sokan nem szerették,
A rossz emberek üldözték.
Egy éjjel meg elfogtak,
Iszonyúan kínozták.

Korbáccokkal ostorozták,
Tövisekkel koronázták.
Náddal verték szent fejét,
Véres arcát leköpték.

Elvitték egy csúf halálra,
Felszegezték keresztfára,
Ott meghal sok kín után,
Nagypénteken délután.

De csak három nap marad ott,
Húsvét reggel feltámadott.
Végre negyven nap múlva
Mennyországba ment vissza.

Elküldötte a szent lelket,
Ki megszentelt minden lelket.
Pünkösdi napján szállott le,
És itt maradt örökre.

(*Bökönyi (Alföld) karácsonyi ének,
melyben húsvét és
pünkösdi ünnepe is megjelenik*)

Pünkösödölő Hollókőn napjainkban

A pünkösödölők kezdő, vallásos szövegű dallama középkori eredetű, folytatásuk gyermekdalszerű ütempáros dal refrénnel. A pünkösödölést követően a lányok pénzt és ennivalót kaptak. Bizonyos változatokban menyasszony és vőlegény szerepel, míg másokban nincs kiemelt, megkülönböztetett szereplő.

A vajdasági Moholon *mimi-mamázásnak* hívták a pünkösödölőt. „A város akkó zödbe vót ötötzetve bodzafa-ágakkal! Pünkösödöt köszönteni nálunk a Mimi-mamások mentek. Négy-öt kislány, vagy néha több is. Szépen föl vótak ötözve, ünneplőbe, még vót egy menyasszony, az fehérbe, még koszorú vót a fején, még a vőlegény. No az is leginkább csak kislány vót. Akkó vittek bodzaágot, még a hajukba is vót virág, pünkösdi rózsza, ésakkó mentek így csoportba. A házak is ki vótak abba az időbe még díszítve pünkösdkő bodza-ágakkal, az ablakok, kerítésék, sorba. Szép vót ám az! Akkó ahogy mentek a mimi-mamások, középén ment a menyasszony... s bészótak, a házakhoz, hogy: – Meghallgassák-é a mimi-mamásokat? Mikó aszonták, hogy: – Még! Akkó béméntek, körbeátak, a menyasszony át küzépütt a többi még forgott körül, csak úgy rendes lépésbe. Oszt éneköték...”

A „pünkösdi királyság” vetélkedőkön szerzett, előjogokkal járó rang, népszokás neve. A *pünkösdikirály-választásról* a középkor óta vannak adataink. A többnyire lóverseny-nyel vagy más ügyességi próbával választott pünkösdi király hatalma egy évig tartott. A közmondás is ismert: *Rövid, mint a pünkösdi királyság.* E rövid idő alatt azonban komoly kiváltságokat élvez a pünkösdi király. *Réső Ensel Sándor* szavaival élve *egy esztendeig minden lakodalomba, ünnepeyre, mulatáságra hivatalos, minden kocsmában ingyen rovása van, amit elfogyaszt, fizeti a község, lovát, marháját tartoznak a társai őrizni, s ha netán valami apró vétséget követne el, azért testi büntetéssel nem illetik.*

Ilyen nagy úr a pünkösdi király egy álló évig. Pünkösdkor különféle magyarázatokkal a házakra, kerítésekre, istállókra *zöld ágot* tűztek. Ezt általában a gonosz, rossz szellemek elhárításával magyarázták vagy egyszerűen az ünnep jelképezésével, néhol pedig a lányos ház jeleként értelmezik. Zöld ágként nyírfaágot, gyümölcsfaágot, leggyakrabban bodzát tűztek ki, a Dunántúlon Szent György-napkor, az ország többi részén pünkösdkor. A századfordulón Dávodon azért tűztek pünkösdkor bodzát az ablakba, hogy a boszorkányok be ne mehessenek rajta.

Udvarlással, párvalasztással kapcsolatos szokások is kapcsolódnak pünkösdhez. Szeremlén az ünnep másnapjának nagy eseménye a templomozást követő sugovici *ladikázás*. Dr. Tóth Kálmán szeremlei születésű lelkész szépen vall e szokásról *Szerelmem Szeremle* című munkájában. Kifejezetten ezen alkalomra készült az udvarló legényektől kedvesüknek szánt díszes szerelmi ajándék, a rovott díszű leányevező, melyet leggyakrabban szerelmi jelképek díszítettek, így virágmotívumok, galambpár, virágzó szív.

A ladikokat a legények korábban zöld ágakkal ékesítették, mely ágak tövét a csónakba hívott leányok tovább díszítették a magukkal hozott pántlikákkal, virágokkal. Minél díszesebb lett a csónak, s minél szebb énekszó szállt belőle, annál nagyobb volt a dicsőség. Előfordult, hogy a fiatalasszonyok, tekerődött menyecskék is ladikáltak férjükkel ezen alkalomkor. A kötet adatközlői szomorúan nyilatkoznak arról, hogyan múlt el e szép szokás. Néhány esztendeje azonban újjáéledt a pünkösdi ladikázás Szeremlén, s aki kilátogat a szeremlei Sugovica partjára ilyenkor, az részese lehet a hangulatnak, amely az 1900-as évek első évtizedeiben uralhatta a pünkösdi vízpartot.

Lex Orsolya

*Mimi mama mi van ma , piros pünkösdi napja,
holnap lesz, holnap lesz a második napja
András bukrétás, jól megkösd a lovad kantárszját,*

Ne tipesse, ne tapossa a pünkösdi rózsát.

*A pünkösdi rózsza kihajlott az útra,
szedje fel a menyasszony, kösse koszorúba.*

/Pünkösödölő- Mohol, 1978./

- Dicsértessék a Jézus Krisztus!

- Mindörökkén, ámmén!

- Nénemasszon, nénemasszon, szabad-é
pünkösdünyi?

- Szabad, szabad, csak szépén pünkösdüjjeték!

A pünkösdnek jelés napja,
Szentlélek Isten küldötte
Erősíteni híveket,
Az apostolokat.

Melyet Krisztus ígért vala
égykor a tanítványinak
Midőn mēnven menyországba
mindének láttára.

Dicsértessél, Atyaisten,
mindörökké, Fiuisten,
Szentlélekkel égyetemben
a nagy Uristennek!

Ácintos, pácintos,
Tarka tulipános,
Hintsetek virágot
Az Isten fiának!

Meghozta az Isten piros pünkösdi napját
Mi is meghordozzuk Királynéasszonyát.
Ej-ne, dej-ne, denejde, ej-ne, dej-ne, denejde!

A mi királynénkat nem is anya szülte,
A pünkösdi hamat rózsafán termette.
Ej-ne, dej-ne, denejde, ej-ne, dej-ne, denejde!

A szép leányoknak három águ haja,
A szép legényeknek vőlegény bokréta.
Ej-ne, dej-ne, denejde, ej-ne, dej-ne, denejde!

Ög embéréknek csutora borocska,
Öreg asszonyoknak porhanyos pogácsa.
Ej-ne, dej-ne, denejde, ej-ne, dej-ne, denejde!

A szép menyecskéknek utcán az ülésük,
A kisgyerekeknek porba heverésük.
Ej-ne, dej-ne, denejde, ej-ne, dej-ne, denejde!

- Han niézzem a királniétokat, idēs-é vagy savanyu.
Látom, nagyon idēs.

Tessik az ajándik.

Köszönjük szépé. Dicsértessék a Jézus Krisztus!
- Mindörökkén, ámmén!

*/Pünkösödölő Vitnyéd-Dunántúl 1964./
(Bökönyi (Alföld) karácsonyi ének, melyben húsvét és pünkösdi ünnepe is megjelenik)*

A középkori Csanádszentgyörgy különleges templomának nyomában

■ „Itt az idő, itt van, itt, ásassunk már valamit!” – olvasható *Móra Ferenc* méltán híres *Igazlátók* c. regényének kezdősorában. A bajai Türr István Múzeumban a kiváló régész és múzeumigazgató, *Kőhegyi Mihály* halála óta (azaz közel 15 éve) nem tevékenykedett archeológus. Így valóban eljött az ideje, hogy újra „ásassunk már valamit” Baja közelében. 2016 januárjában ismét kapott régész státuszt a múzeum, így megkezdődhettek a terepi munkálatok.

Egyedülálló felfedezést tettek a Türr István Múzeum és a Kecskeméti Katona József Múzeum munkatársai – *Andrási Réka* és *Wilhelm Gábor* régész vezetésével – Érsekcsanád határában, 2016 októberében. Esetünkben az egyedülálló kifejezés nem túlzás, hiszen olyan felfedezésről beszélhetünk, amelyről eddig szinte csak az írott forrásokból volt tudomásunk. *Csanádszentgyörgy* már az Árpád-kortól lakott település volt, amit a lelőhelyen előkerült kerámiaanyag és néhány Árpád-kori érme, köztük Könyves Kálmán (1095–1116) egyik dénárja is bizonyít. *Nikolin Edit* az 1970-es évek második felében, terepbejárásai alkalmával már dokumentálta a középkori falu elhelyezkedését. Ennek pontosítását, a falu helyét és feltételezett kiterjedését azonban *Kőhegyi Mihály Kozma Róbert* lelkes érsekcsanádi lokálpatriótával, aki napjainkban is segíti a kutatást, 2000-ben határozta meg egy másik terepbejárás során, amelyről az érdeklődők 15 évvel ezelőtt a *Bajai Honpolgár* hasábjain is olvashattak.

A szájhagyomány is őrizte az elpusztult helyszín emlékét; a helyiek jól tudták, hol helyezkedett el az egykori középkori falu. Arról is tudomásuk volt, hogy állhatott a templom, hiszen ők még látták a szántón a kisebb téglakupacokat az 1950-es években, amelyek a templom falcsontjait jelezhetették.

2016 szeptemberében két lelkes, műszeres kutató, a Bács-Kiskun megyei múzeumokkal évek óta jó

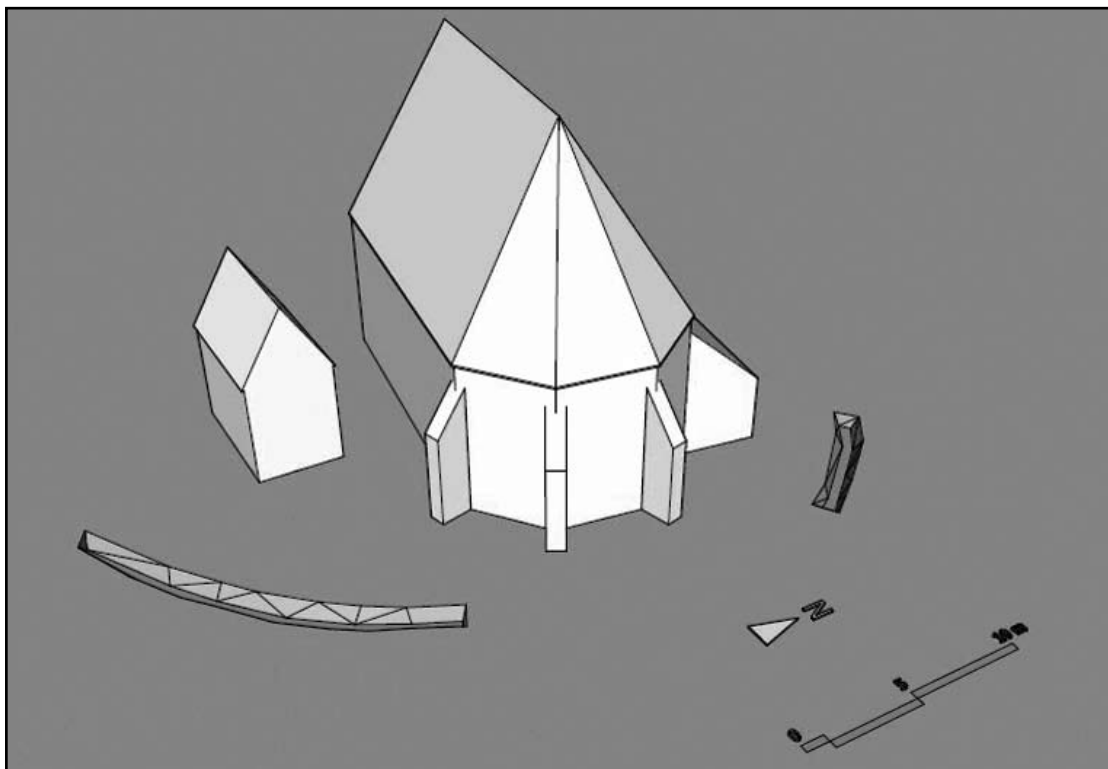
kapcsolatot ápoló *Szabó Zsolt* és *Dömötör József* hívta fel újra a figyelmünket a lelőhelyre: a feltételezett templom közelében komoly jelet találtak a műszereikkel, s ezt azonnal jelezték is a múzeumi kapcsolattartóknak. Lelki szemeik előtt már ott lebegett egy gyönyörű, középkori harang... Ennek kiderítése érdekében október elején egy 5 napos mentőfeltárás keretében kijelölték a 4 x 4 m-es szelvényt, azon a területen, ahol az ún. mélykereső műszer az erősebb jelet mutatta, így ez adta meg az ásatás irányelvét. A kutatás igen kalandosan alakult, s napról napra egyre izgalmasabb részletek tárultak a szemünk elé. Érsekcsanád község önkormányzata és *Felső Róbert* polgármester is támogatta a feltárást, illetve *Juhász Péter* jegyző is többször kilátogatott a régészekhez, segítve munkájukat. A földtulajdonosok és -bérlők rugalmas hozzáállása is megkönnyítette a feltárás menetét.

A kutatás elején két égett folt és több emberi koponyatöredék, illetve vasszegek kerültek elő kb. 30-40 cm mélységben. A munka előrehaladtával egyre világosabbá vált, hogy nem mindennapi dologra bukkantunk: egy középkori, földfalú templom nyomaira, s benne egy *osszáriumra* leltünk. Utóbbi a kiürített sírokból származó csontok gyűjtőhelyeként funkcionált, ez esetben

a földfalú templom padlózata alá helyezték el több száz ember csontjait; gyermekeket, felnőtteket egyaránt.

A feltárás szempontjából „szerencsés”, hogy a templom a 16. század során valószínűleg a török pusztítások áldozataul esett, felégették, s ennek „köszönhetően” a kiégett, táblaszerűen beomlott falak több száz évig nyugodtak a földben. Még az ásatás első napján gyönyörű felszentelési keresztet lehetett megfigyelni az egyik faltöredéken, ami egyértelmű bizonyítéka volt a templom egykori létének. A felfestett keresztet a templom felszentelésekor a püspök megkente krizmával, azaz szent kenettel. Hagyományosan 12 keresztet festettek a templomfalakra, melyek a 12 apostolt szimbolizálták.

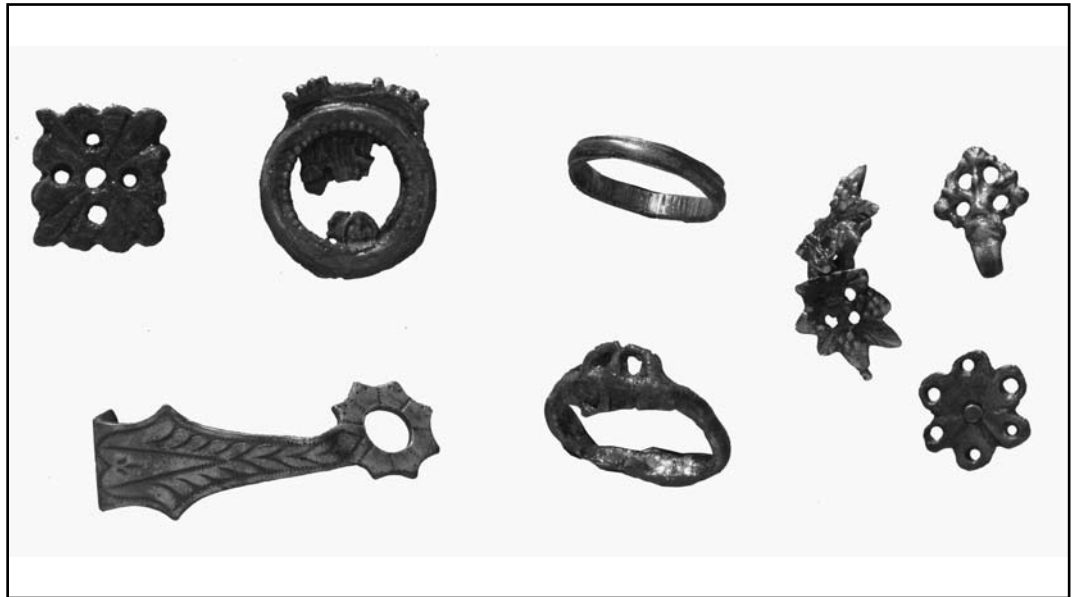
Még egy igen érdekes és hátborzongató jelenség került napvilágra a feltárás első napján: az omladék tetején egy természetes férfi váza kezdett kirajzolódni. A teljes bontás után egyértelművé vált, hogy az elhunytnak kitérték a nyakát, s a karjait is összekötötték. A koponyán egy határozott kardvágás is megfigyelhető volt, így minden bizonnyal ez okozhatta a szerencsétlen sorsú, 15-19 éves fiú halálát. A megkínzott elhunytat a templom leégése után földelték el, valószínűleg még a 16. század folyamán.

Tömb rekonstrukció

Az ásátás során rengeteg kovacsolt padlószeget, középkori kerámiatöredékek, ládavasalások, ólomüveg-töredék és kisebb fémelemek is előkerültek, mint pl. egy rombusz alakú palástcsat töredéke, egy díszesebb gyűrű részlete. Továbbá egy teljesen ép kapa fejét, illetve egy kiváló állapotban megmaradt láda zárszerkezetét is rejtette a föld. Utóbbi tárgytípus egy ismert korabeli, középkori ábrázoláson is fellelhető, melyen egy nürnbergi lakatos épp ezt a fajta zárszerkezetet készíti. Ezek általában nagyobb ládákhöz tartozó alkatrészek voltak.

Veretek

A feltárás utolsó óráiban a szelvény elfedése közeledett, amikor megpillantottuk az omladék alá kukkantva a falkép egy gyönyörű jelenetét, két díszes glóriát. Tehát a falkép-leleteken nem csak ún. szekkó technikával felfestett díszítőmotívumok, különböző alakok sorakoznak, hanem plasztikai kialakítások is ékesítik azokat. A szekkó (olaszul secco, jelentése „szárazon”) technikát száraz vakolaton alkalmazzák, ettől eltérő fafestészeti technika pedig a freskó, amikor a mésvízzel összekevert porfestéket még a friss, nedves vakolatra viszik fel. Rendkívül gondosan, óvatosan kiemeltük ezen faltöredékeket a kutatás

alátámasztásának érdekében, azonban a beomlott falak nagy részét visszatemettük, s majd csak tapasztalt szakemberekkel, restaurátorokkal együtt konzerváljuk, emeljük ki a további, robusztus földfalakat, remélhetőleg az elkövetkezendő években. Az 5 napos mentőfeltárás során feltárt leletek és falrészletek a Türr István Múzeumba kerültek, ahol *Sultis László* és *Pencz Rózsa* nekilátott a konzerválásuknak, restaurálásuknak.

2016. november elején a Szegedi Tudományegyetem Természettudományi és Informatikai Karának munkatársai talajradaros vizsgálatot végeztek a szóban forgó területen. A geofizikai kutatások kimutatták, hogy a földfalú templom kb. 4 x 4-6,5 m-es alaprajzú lehet. Továbbá egy gótikus, kő és téglából épült, sokszögzáródású szentélyű, keletelt templom alapozása is megfigyelhető a vályogtemplomtól néhány méterre. (Minden bizonnyal ennek a templomnak a falcsontjai voltak még láthatóak az '50-es években.) A hajó és a szentély körülbelül azonos szélességű, 10,5 m, míg az északi oldalon jól kivehető a sekrestye s a szentély sarkainak támpillér-alapozása. A szentélyben az oltáralapozás, a hajó nyugati, délnyugati részén feltételezhetően karzat-, illetve toronyalapozás is észlelhető a talajradaros felmérések szerint. A templom teljes külső hossza kb. 18,8 m, ez alapján egy jelentős, gazdag, kőből és téglából készült szakrális épületről beszélhetünk.

Az elmúlt hónapban több érdekes adalékkal bővült a vályogtemplom története. *Pencz Rózsa*, a múzeum restaurátora derítette ki, mit ábrázolhat a kiemelt falképjelenet. A szekkó technika miatt a festett faltöredékek igen halványak, kopottak. (Az ilyen eljárással készült a murális művészeti

alkotások nem annyira időtállóak, mint a freskók.) A Vas megyei Velemér község kőből és téglából épült, középkori templomának csodálatosan fennmaradt freskói adták meg a támpontot a csanászentgyörgyi falrészletek ábrázolásának megfigyeltéhez. Az egyik veleméri freskón Jézus keresztre feszítésének jelenete látható, s a keresztfa erezetének technikája megfigyelhető volt a csanászentgyörgyi faltöredékeken is. Ezután a többi részlet adta magát, és sikerült megfigyeltetni a kiemelt falrészlet jelenetét. Mindez húsvét előtt néhány nappal történt, így még szebb tette ezt a különleges felfedezést.

A múzeum felkérte *Rác Miklós* budapesti régészt, hogy a geofizikai eredmények és az ásátáson megfigyelt jelenségek segítségével készítsen egy ún. elméleti rekonstrukciós tömbvázlatot. A rekonstrukció elkészült, s *Rác Miklós* további érdekes információkkal is bővítette a kutatást: „Az omladék mélysége és a falképek hozzávetőleges kora arra enged következtetni, hogy a déli kisebb, régészetileg kutatott épület pusztulása nem korábbi, mint a tőle északra levő gótikus – késő-középkori – templom építése, a két épület feltehetőleg legalább részben egyidőben állhatott fenn. Ennek alapján a déli, kisebb szakrális épület feltehetőleg a plébániatemplom csontházát is magába foglaló temetőkápolnájával azonosítható. A temetőkápolnának a késő középkorban elsősorban délnémet és osztrák területen, valamint Magyarország nyugati határszélén elterjedt, a templom környezetében, a templom körüli temetőben álló, kisebb méretű, gyakran centrális: négyzetes, kör vagy sokszög alaprajzú, vagy egyszerű négy-szögletes alakú (esetleg apszissal), gyakran

Merllkereszt – Jézus oldal

III. Béla tálkapénei

kétszintes épületek, ahol az alépitmény a temetőből kikerülő csontok elhelyezésére szolgáló csontháznak adott helyet. A középkori temetőkápolnában több esetben találhatóak falképek.”

Ezen információk alapján szinte bizonyos, hogy egy ún. *karnerről* lehet szó, amely olyan kétszintes szakrális épülettípus, ahol az alsó szint csontházként funkcionált, míg a felső szint temetőkápolnaként. Írott források is segíthetik a templomok egymáshoz való viszonyát, keletkezésüket. A Zichy-okmánytár számos hasznos, informatív forrást őriz, s szerencsére több oklevél is említi Csanádszentgyörgyöt különböző kontextusokban. Tudható, hogy 1400-ban a bácsi káptalan beiktatja Töttös Lászlót a Bodrog vármegyei „*Alzentgeorgh*” nevű birtokba, mely Csanádszentgyörgyöt jelöli. Majd 1466-ban a Töttös-birtokba a Várdai családot iktatják be, s a felsorolásban olvasható a „*Zenthgyewrgh*” nevű település, ami szintén a szóban forgó Szentgyörgyre utal. Ezen adatokból fel lehet állítani azt a hipotézist, miszerint a gótikus templomot a Várdai család építhette a 15. század második felében, hiszen a Töttös család már Bátmonostoron „uralta” a jól ismert, s az 1970-es években Biczó Piroska által feltárt monostort. Így nem valószínű, hogy a Töttös család egy nagyobb templomot Csanádszentgyörgyön is fenntartott volna. Minden bizonnyal ekkor válhatott a vályogtemplom temetőkápolnává, s talán a gótikus templom alapozása során kitermelt sírok csontanyaga is ekkor kerülhetett a kisebb templom pincéjébe.

Szinte minden középkori templom körül temető helyezkedett el, hiszen a 11. század második felében Szent László és Könyves Kálmán rendelkezett erről. A temetőknek

kijelölt határa volt, ez volt az ún. *cinterem*, a temetőkert. Rendkívül fontos volt a kerített részen belül temetkezni, hiszen csak az ott nyugvók üdvözülhettek. Továbbá minél módosabb volt valaki, esetleg fontos világi vagy szakrális tisztséget töltött be, annál közelebb temetkezhetett a templomhoz. (A számukra kedvezőbb temetkezési helyet akár előre meg is „vásárolhatták”.) A már feltárt templom körüli temetők esetében megfigyelhető, hogy a legzsúfoltabb helyek a szentély és a templomfalak környéke. A templomok életében fontos személyek pedig a templomon belül is temetkeztek. Ezen temetők több száz évig használatban voltak, Csanádszentgyörgy esetében akár 500 évig is, így akár 5-6 rétegben is elhelyezkedhetnek a temetkezések. A templomokban, illetve a templomok körül való temetkezést Mária Terézia 1775-ben egészségügyi rendeletében korlátozta, amit II. József további intézkedéseivel megerősített. A 18. századra már „megteltek” a temetők, ami a különböző betegségek terjedését is magával „hozta”, így ezen intézkedésekre mindenképpen szükség volt.

A beszámoló végén pedig még két érdekes s igen friss adatot oszthatunk meg a széles közönséggel. A templomoktól délre, még az egykori falu területén belül két igen érdekes tárgy került elő nemrégiben, amiben szintén Szabó Zsolt és Dömötör József segédkezett. Az egyik egy ún. *ereklyetartó mellkereszt*, mely szintén alátámasztja, hogy a szóban forgó falu már az Árpád-korban lakott volt. Ez a mellkereszt az ún. szentföldi típusúak közé tartozó, mely a 11. század elején jelenik meg a Magyar Királyság területén. A kereszténység megjelenésével a zarándokutak is megkezdődtek, s krónikások feljegyzéseiből tudjuk, hogy magyarok is csatlakoztak a zarándokcsapatokhoz Jeruzsálem felé. Így kerülhe-

tett Csanádszentgyörgyre ez a különleges szakrális tárgy. Továbbá az egykori falu helyén egy *érmelelet* is napvilágot látott, melyet minden bizonnyal a török támadások elől rejtettek el a lakosok. Az érmék restaurálásához tapasztalt szakember szükséges, így ezt a pécsi Janus Pannonius Múzeum restaurátorának, Gardánfalviné Kovács Magdolnának szakértelmére bíztuk. Munkáját ezúton is köszönjük.

A fentebb leírtak még csak a kezdetét jelentik Csanádszentgyörgy feltárásának, hiszen a talajradaros

kutatások kimutatták, hogy még csodálatos dolgokat rejt a föld. A feltárás folytatásának érdekében a Türr István Múzeum nagy volumenű pályázatot nyújtott be, mely nem csak a feltárás, hanem az utómunkálatok költségeit is fedezné, sőt még kapcsolódó konferenciák, kiállítások szervezését is. Bizakodva várjuk a pályázat – 2017 nyarán esedékes – elbírálását, hogy 2018-ban újabb csodák kerülhessenek a felszínre!

Andrási Réka

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár és Művelődési Központ,

Munkácsy Mihály utca 9.

BÓNUSZ ABC,

Vöröskereszt tér 1.

CBA Belvárosi ABC,

Eötvös utca 1.

CBA Delta Market,

Szabadság utca 44.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Lira Könyvesbolt,

Déri Frigyes sétány 5.

Nagy István Képtár,

Arany János utca 1.

Sirály ABC, Sirály utca 4.

Tourinform Iroda, Baja Marketing Kft.,

Szentháromság tér 11.

Okos Játékok boltja Eötvös u. 7.

Gazdabolt Piaccsarnok

Hetedhét határ

A restaurált tál

■ Múltunk minden apró részlete fontos, olyan összetett „kirakós”, amely több ember munkájából tevődik össze akár évtizedek, évszázadok alatt. Nehéz megjósolni bárminek is a jelentőségét, ezért fontos, hogy ha egy régészeti lelet nem is kerül bele egy kiállítás anyagába, mégis múzeumban restaurálják, raktározzák, hogy idővel bárki számára kutatható legyen. A törvény 2015. április 1-je óta igyekszik egyre nagyobb szigorral szabályozni az amatőr, műszeres-fémkeresős kutatást. Próbálja kiszűrni és visszatartani azokat a személyeket, akik haszonlesésből, birtoklási vágytól vezérelve, vagy éppen az illegális piacokra „termelve” használják a fémkeresős műszert. Ami egyszeri és megismételhetetlen, nem veszhet a „sem-mibe”. A legális kutatáshoz nélkülözhetetlen engedélyeket nem könnyű megszerezni, s ehhez nemcsak a múzeumok, hanem az örökségvédelmi hatóságok engedélye is szükséges. Jó esetben többéves együttműködés, kialakult kölcsönös bizalom előzi meg az engedélyek kiadását. Alábbi írásom tárgya *Dömötör József* és *Szabó Zsolt* (jómagam) múzeumi szerződéssel rendelkező, műszeres kutatók 2016. év végi találata, egy 1400-as évek közepéből származó *nürnbergi réztál*, amely már a bajai Türr István Múzeum gyűjteményét gyarapítja.

„...ezüst tálcán angolna, kappan, fekete bor és szőke pezsgő, bűnös szüzek és sok tüzes nő.” (*Kosztolányi Dezső: Sípval, dobval, nádi hegedővel*)

A fentebbi Kosztolányi-idézetben szereplő elemek a tálon láthatók, s feltételezhetően *Vanitas* szimbólum alapján kapcsolódnak írásomhoz. A szimbólum a mértéktelenség jelképeként is értelmezhető. A *Vértálak* – *vert tálak* szerzőjének, *Egyeki-Szabó Tamásnak* a véleménye szerint ez az üzenete annak a 15. századi nürnbergi mesternek, aki az általunk megtalált réztál mintáját megtervezte és elkészítette. A szirmait gyorsan hullató virágok az

eltékozolt, mulandó életet szimbolizálhatják, míg a lépes mézet nyalogató medvével a torokosságot, a 7 főbűn egyikét demonstrálja. A „vértál” megnevezés a 15-16. századból ered, a domborított díszítésű réztálakat a hazai és a külföldi irodalomban egyaránt így nevezik, arra utalva, hogy egykor a vérmetszést végző orvosok kedvelt edénye is volt. Ezen tálakkal fogták fel a vért, de éppúgy használták az ilyen típusú tárgyakat mosdótálnak, ételek felszolgálására, vagy éppen egyházi szertartásokon kereszteltőtálnak is. A feltételezések szerint tehát igen univerzális felhasználási módjai lehettek.

A réztálakról és alapjában a rézedényekről kevés szó esik a feljegyzésekben. A 15. században az asztalra legnagyobb számban fa és kerámia edények kerültek, amelyeket helyi mesterek is készítettek. Ónedényeket helyben is gyártottak az öntőmesterek, de jó részük importárúnak számított. A réz megmunkálása magas szakértelmet igényelt. Egy rézedény előállítására költséges volt, épp ezért luxuscikknek számított, amelyet felnémet kereskedők hoztak vidékünkre. Ehhez azonban több törvénykezés kellett, melyről több írásos forrás is megmaradt számunkra, s következtetni tudunk arra, honnan importálhatták ezeket a réztálakat.

Károly Róbert kezdeményezésére 1335 novemberében a Visegrádon tartott magyar, cseh és lengyel királytalálkozón hoztak döntést Bécs árumegállító jogából származó hátrányok csökkentésére. Nürnbergtől Prágán át, Holic és Nagyszombat érintésével új kereskedelmi utat jelöltek ki Budára. A privilégium a következő évben kiterjedt a brünni, a prágai, a nürnbergi és a regensburgi kereskedőkre is.

Az 1336. évi nürnbergi kiváltságlevelet *Nagy Lajos* király 1357-ben nemcsak megerősítette, hanem ki is bővítette. Ebben a Magyarországra vezető északnyugati út pontos meghatározásával – a Duna menti útvonal mellett – a felnémet városok kereskedőinek döntő fontosságú, századokon át fennálló, Bécsset elkerülő magyarországi útját rögzítette. Ezt a rendelkezést később *Mária királynő* (1383), *V. László* (1455), *Hunyadi Mátyás* (1470) és végül *II. Ulászló* (1497) is ismételtlen kiadta, mely érzékelteti az útvonal fontosságát. Ennek egyik fő oka, hogy Bécs megkerülésével, az ottani kiváltságokból fakadó szállítási és vámfizetési nehézségek áthidalásával tudták megtartani a magyar piacot. Továbbá neves nürnbergi kereskedők gyermekeiket magyar városokban telepítették le és házasították ki, hogy a kereskedelmi központokban előretolt helyőrségként raktárakat hozzanak létre. Így a

fentiek tükrében nyomon követhető, hogyan is kerülhetett a nürnbergi műhelyben készült tál a budai piacra, majd onnan egy vidéki mezőváros gazdag polgárának asztalára.

Végül magamról: hogyan is lettem „kincskeresőből” múzeumot segítő műszeres, fémkeresős kutató. A szóban forgó tál is fémkeresősvel, egy kutatásunk alkalmával került napvilágra. A 2000-es évek elején vásároltam meg az első fémkeresőmet a nagy kincstalálás reményében, egy családi legenda alapján, amelyet édesanyám mesélt. Gyermekkorában otthonuk közművesítésekor „csataterre” bukkantak. Az árokásók kardokat és mindenféle kincseket találtak – szólt a fáma. Utóbb kiderült, hogy II. világháborús rozsdás vasak és veszélyes hadianyag-maradványok kerültek elő, de a gyermek fantáziájában a csata szó hallatán teljes vértben pompázó vitézek jelentek meg, és erre a vízióra emlékezett vissza. Mindez természetesen már csak a műszer megvásárlása után derült ki, ahogyan az is, hogy nem szabad csak úgy, „vaktában” kincset keresni. A múlt emlékei, amelyeket a föld rejt, védelem alatt állnak! A valaha itt élt népek, őseink öröksége mindannyiunké, amiről törvények, rendeletek is gondoskodnak. Ahhoz, hogy a fémkeresős műszeremet mégis használhassam, fel kellett vennem a kapcsolatot hivatalos szervezetekkel, így jutottam el az éppen újra alakuló *Bajai Roncskutató Csoport*hoz, melynek aktív tagjaként eredményesen kutathattam egy rendkívül jó baráti társasággal. A Felső-Bácska légi eseményeinek kutatása volt elsődleges célunk. Az eredményeket cikksorozatokban követhették az érdeklődők *Galambos Gábor* és az MRE (Magyar Roncskutató Egyesület) publikációiban. A Szolnoki Repülőmúzeummal és a Kecskeméti Katona József Múzeummal, valamint a bajai Türr István Múzeummal már a kezdetektől tartottuk a kapcsolatot, és gyarapítottuk az intézmények gyűjteményeit. Ennek eredményeképpen több régészeti kutatásban is részt vehettem. A roncskutató csoport teljesítette kifizetett céljait, újat egyelőre nem jelölt ki magának. Napjainkban *Dömötör Józseffel* – aki szintén lelkes, múzeumokat segítő műszeres kutató – és régészekkel karöltve dolgozunk. A fémkeresőzésre mind a mai napig úgy tekintek, mint kikapcsolódásra, anyagi érdekektől független hobbitevékenységre; pusztán a felfedezés, a találás és a kutatás élménye hajt. Bízom benne, hogy az elmúlt időszakhoz hasonlóan mozgalmas évek várnak még ránk, és beszámolhatunk izgalmas felfedezésekről.

„Mindig büszke voltam arra, hogy tanár vagyok...” Születésnapra számvetés Módos Györgynével tanári pályáról, olvasmányokról, a nyugdíjaskor örömeiről és nyűgeiről

■ A közeljövőben ünnepli 75. születésnapját városunk köztisztviselőiben álló, néhány évvel ezelőtt Baja Város Oktatásáért kitüntetésben is részesült pedagógusa, MÓDOS GYÖRGYNÉ (sz. Feldrihán Magdolna). A Bányai Júlia Szakközépiskola, a Központi Általános Iskola, a Bereczki Máté Szakközépiskola, majd a III. Béla Gimnázium nyugalmazott magyar-történelem szakos tanára egész fénykép- és dokumentumgyűjteménnyel fogadott, amikor arra kértük, a jeles évforduló kapcsán idézze fel pályája emlékezetes momentumait. Nem titok, hogy az interjú készítőjének is kedves tanára, sőt osztályfőnöke, később kollégája volt, így nem csoda, hogy a beszélgetés oldott hangulatban zajlott. Az oktatás során szerzett élményei mellett családja származásáról, súlyos sorsfordulatairól és olyan dolgokról is mesélt, amelyek mindaddig a legtöbb tanítványa előtt is rejte maradtak.

– 1954 óta élünk Baján, életem legfontosabb eseményei itt történtek. Tulajdonképpen bajainak is érzem magam, nagyon szeretem a várost. Azt sem felejttem el, hogy amikor családunk nagyon nehéz tragikus helyzetbe került, itteni barátaink segítettek. Családunk erdélyi gyökerei azonban meghatározók az életünkben. Az egykori Szolnok-Doboka vármegyében található Désen születtem. Édesapám, dr. Feldrihán Vilmos a kolozsvári egyetem után ott kezdett dolgozni törvényszéki jegyzőként. Édesanyám érettségizett, majd a fiatalasszonyok életét élte apám oldalán, hamarosan két kicsi gyerekkel: még Désen született Péter öcsém (sajnos ő már nincs közöttünk). Apai és anyai ágon is vannak örmény őseim, nagy részük Szamosújvárról származott. Voltak közöttük gazdálkodók és polgári foglalkozást űzők is. Én ezt jórészt csak családi elbeszélésekből tudom, hiszen alig két éves voltam 1944-ben, amikor menekülni kényszerültünk. Anyai ágról minden rokonom Magyarországra került, apám rokonai viszont Romániában maradtak, velük mára lényegében megszakadt a kapcsolat. Az „erdélyiség” mindennapi életünk és gondolkodásunk része volt. Nagyon fontos a nagycsalád összetartása. Amióta itt (*a mai Köztársaság téren – M. J.*) lakunk, a ház mindig tele volt, hiszen a szülők és három testvérem mellett velünk éltek anyai nagyszüleim is, és ha valaki jött hozzánk, mindig jutott egy plusz tányér az asztalra. Családunk lelke 89 éves korában bekövetkezett haláláig a mindenki által csak Pirosnak hívott édesanyám volt. Néhányszor jártam később Erdélyben, bár inkább édesanyámnak volt fontos, hogy rendszeresen eljusson a szülőföldjére. Sok szép helyet ismert, én viszont általában itthon maradtam a gyerekekkel és nagymamával. Nagypám az 50-es években pedig sok, akkoriban tiltott erdélyi dalt és verset is megtanított nekünk.

– Miben maradt meg a családban az örmény vonal?

– Egyrészt a generációk óta öröklődő „örmény vágású” szemünk, kreolos bőrünk mutatja ezt, másrészt például nagyanyám kiváló tüzeti érzéke. (*Az erdélyi örmények nagy része kereskedelemmel foglalkozott – M. J.*). A néhez időkben szinte életben tartotta a családot, mindenre talált megoldást. Eredetileg jó nevű iparművészként dolgozott, csipkeszalont tartott fenn Szamosújváron, de a családi gazdaságot is értő módon irányította. Sok, édesszájúaknak való, örmény eredetű étel is készítettünk otthon, pl. *dalauzit* (mákos-diós, mézes édesség), de kis túlzással a fél város evett nálunk *lelki laskát* (hagymában dinsztelt darált húsból készült húsgombócok tésztával). Sokféle fűszert használtak, és nálunk sokan megkóstolhatták a „sápadt” (paprika nélkül készült) bablevest is. (Erdélyben kevésbé használatos a piros paprika.) A tipikusan örmény *angadzsabur* levest pedig annyira szerettük, hogy az esküvőnkön is azt ettünk. És bár sokan csodálkoztak rajta, de nagyanyám mindig ragaszkodott a mazsolás véres hurkához is.

– A Magyarországra menekülés idején minden vagyon Erdélyben maradt?

– Nagypámnak volt egy listája arról, melyik értéktárgy kinél maradt. Amikor visszament értük, majdnem kiverték a faluból. Az értékek egy részét egy vasúti kocsiba lehetett rakni, amelyet viszont rekvirált a hadsereg. Az Erdélyből különféle módokon követtük a hadsereget egészen Stájerországig. Szerencsére apa a seregben a hadtáposként dolgozott, így kicsit egyengethette a család dolgait. A háború vége után visszafelé tartottunk, sok veszélyes helyzetet megéltünk. Apám nem velünk utaztak, hanem katonavonaton, mert Budapesten még át kellett volna vennie a leszerelését igazoló dokumentumot. Ehelyett azonban a Szovjetunióba, Brjanszkba szállították hadifogolyként, ahonnan csak 1948-ban tért haza. Mi egy darabig a Bihar megyei Toldon tartózkodtunk (anyai ági rokonaink éltek ott), s a családtagok idénymunkából próbálták eltartani a családot.

Portré

Miután apa hazajött a fogságból, Tolnába jöttünk, mert hallottak róla, hogy arrafelé vannak székely kolóniák, és a közelükbe akartak kerülni. (Más kérdés, hogy – mint kiderült – nem erdélyi, hanem bukovinai „csángókról” volt szó.) Végül Bátaszéken egy kitelepített sváb család romos házába költözhetünk be, amely valószínűleg senkinek sem kellett. De azért itt már volt kert, állatok, meg lehetett élni. Apám először Szekszárdon kapott állást a szakmájában, aztán többször áthelyezték, majd dönthetett, hogy Szekszárdon vagy Baján kíván letelepedni. Miután meglátta a Dunát, nem volt kérdéses, hová költözünk.

– Az általános iskolát eszerint Bátaszéken kezdted.

– Hetedikes koromig jártam Bátaszéken. Nagyon kedves sváb szomszédaink voltak ott, Ági húgomnak ők lettek a keresztszülei is. Sok barátunk is lett, igaz, később ebből is bajunk származott, mert „klerikálisok” és „arisztokraták” is voltak közöttük, akiknek „államellenes összeesküvésre készülő szervezkedését” apa elmulasztotta feljelenteni, és emiatt később három év börtönre ítélték, nyilvánvalóan koholt vádak alapján. (Ez azért is fáj nekem, mert jogászként világlevélben törvényszéki ember volt. 1989-ben rehabilitálták.) Addigra én már egyetemista voltam, engem is könnyen eltávolíthattak volna. A bátaszéki lányiskolába mindig nagypám kísért el. Az osztályfőnököm a bajai tanítóképző későbbi igazgatója, Gaszner István volt. Imádtam a történelmet, amit az ének mellett tanított nekünk.

– Ha jól értem, Bajára 1954-ben kerültetek.

– Először csak mi költöztünk a szüleimmel, a nagyszülők még Bátaszéken maradtak. Hetedik osztálytól a Központi Lányiskolába kerültem, ahol Puskás Lili néni lett az osztály-

főnököm, akit nagyon szerettünk, az első igazi irodalmi élményemet a tőle kölcsönkapott *Nils Holgersson csodálatos utazása* jelentette. Lili néni játékos módon tanította az orosz nyelvet, nagyszerű pedagógus volt, akit 1956 után kivettek az állásából. (Később azonban a legnagyobb fiam, „Szuszó” és az unokaöcsém, „Lupi” kiválóan megtanult tőle németül.) Volt itt egy kiváló, idős magyartanárom, *Rosenfeld Renée* néni, aki annyira jól megtanította nekünk a nyelvtant, hogy még az egyetemen is tudtam hasznosítani. A Központiban ismerkedtem meg és barátkoztam össze későbbi kolléganőim közül elsőként *Kopasz Mariskával* (később *Mezeiné Kopasz Mária, a III. Béla Gimnázium feledhetetlen biológiatanára – a szerk.*), akivel még sokáig összefonódott az életünk: a gimiben is egy osztályba jártunk, egyetemre is ugyanabba a városba, a gyerekeink is csaknem egyszerre születtek. Más kérdés, hogy szinte soha nem gondoltuk ugyanazt egy dolgról, a habitusunk is más volt, de a barátságunkat ez sosem befolyásolta.

– *A gimnáziumi években milyen élményeket kaptál?*

– A Tóth Kálmán Leánygimnáziumba kerültem, bár ezt a nevet csak akkor vette fel, amikor már odajártam. Utólag úgy éreztük, hogy a zárda szellemisége sugárzott a falakból. Több tanárunk is egykori pap, illetve apáca volt, és az egész tantestületől igazi erkölcsi nevelést is kaptunk; megtanultuk, mi illik, tartást, elveket közvetítettek. Emellett komoly ismereteket is adtak; az egyetemen művészettörténetből abból éltem, amit *Dr. Ujsághy Margit* nénitől tanultam. A csúcsot számomra az osztályfőnökünk és egyben magyartanárnk, *Bacsár Károlyné* Erzsébet néni jelentette, aki megszerette velünk az irodalmat, és nagyon igényesen tanított. A későbbiek szempontjából nagyon sokat adott a latintanulás is; sorra fordítottuk a latin klasszikusokat Liviustól Vergiliusig, egyben klasszikus műveltséget is kaptunk. Nagyon szerettük történelemtanárnkat, *Márton Imre* bácsit is. Igazi középosztálybeli iskola volt ez akkor, amely intelligens embereket nevelt. Nem okozott gondot az sem, hogy a nehezebb napok vagy az érettségi előtt elmentünk a templomba egy fohászra, bár egyébként iskolán kívüli magatartásunkra is odafigyeltek.

– *Mennyi szabadidőtök volt középiskolás diáklányként?*

– A tanulás mellett sok mindenre jutott még idő, én például negyedikes koromig zeneiskolában zongorázni tanultam. Heti háromszor jártam atletizálni, gerelyhajításban és diszkoszvetésben egészen szép eredményeim voltak, az iskolai csapattal, *Szirmainé Lenke* néninek köszönhetően országos versenyen is részt vettünk. A hétféteken időnként afféle házibálok voltak (persze a szülők jelenlétében,

Nagyszülők, gyerekek, unokák

akik egy másik szobába vonultak el), amikor az újdíéki rádióból szóló dalokra táncoltunk, néha anya is zongorázott hozzá. A szüleink látszólag nem ellenőriztek minket, de mindig tudták, hol vagyunk, mi a rend. Sokat jártunk úszni is a strandra. Általában este tanultam, de nem órákon keresztül. Sok tárgyból nem is írtunk dolgozatokat, viszont szóban mindig számonkértek. És persze jártunk az egykori kápolnába kosármeccekre, nem utolsósorban a jóképű fiúk miatt. Ahhoz képest, hogy milyen sötét korszaka volt ez a történelemnek, színes gyerekkorunk volt.

– *Mikor döntötted el a továbbtanulás irányát?*

– Eredetileg szolféztanár szerettem volna lenni, de ehhez nem voltam elég szorgalmas. Az „igazi” tanításra igazából nem gondoltam; inkább tantárgyakat (magyart és történelmet) választottam, mint szakmát. Végül bölcsészkar lett belőle, a felvételre apával mentünk. A felvételi bizottság tagja volt *Rácz Endre*, aki rögtön kiszúrta magának; nyelvészetből később nagyon sokat kaptam tőle. A felvételi egyébként is szerencsésen alakult, azonnal felvettek a Szegedi Tudományegyetemre. Kollégiumot viszont az első évben nem kaptam, így aztán jártunk albérletről albérletre, ahol küzdeni kellett a házinénikkel. A második évben aztán kollégista lettem, igaz, eleinte 18 ágyas szobában laktunk. Mégis boldog voltam, amikor bekerültem. Három évig úgy jártam egyetemre, hogy otthonról semmire sem számíthattam, hiszen apám az említett ügy miatt börtönbe került, anyát pedig sokáig sehová nem vették fel dolgozni. Végül *dr. Cseh Imre* kórházigazgató főorvos segített azzal, hogy többször egymás után határozott időre felvette nővérem, később pedig gazdasági nővér lett, és mindenki nagyon megszerette. Nekem szerencsére volt tanulmányi ösztöndíjam, és szociális alapon kollégiumot és teljes menzai ellátást kaptam.

Igaz, félévente csak egyszer-kétszer jöttem haza, de akkor nem is volt divat a hétfévi hazajárás.

– *Kik voltak az egyetemen meghatározó tanáraid?*

– Elsősorban az ókortörténész *Hahn István* professzor úr, aki hihetetlen előadásokat tartott, Hérodotoszt kívülről idézte, ezen túl sok ókori keleti nyelvet ismert. Nála volt az első vizsgám, de a zavaromat ise kedvesen tudta oldani. Egyébként akkor, 1956 után nagyon sok budapesti előadó járt Szegedre heti egy-két napra, például az irodalomtörténész *Szaunder József*, *Halász Előd*, de nagyszerű ember volt a néprajzos *Bálint Sándor* is. Vagy ott volt a nyelvész *Nyíry Antal* és *Hajdú Péter*, a történész *Székegy György*, *Wittmann Tibor* is. A legtöbb örömet a nyelvészet okozta, a történelmet nehezebbnek találtam (idő sem volt rá elég), irodalomból sokszor egy évig egyetlen témával foglalkoztunk, de átfogó képzés nem lett. Hiányoltam azonban az igazi közösségi életet. Akkoriban volt a szegedi opera fénykora *Vászy Viktorral* az élen, szinte minden híres operát bemutattak, és – igaz, a legolcsóbb jeggyel – mindegyiket megnéztük. (Később minden osztályomat elvittem operaelőadásra.) Egy ideig még a sportot és a zongorázást is folytattam. Sokat kaptunk az egyetemi évektől, itt ismerkedtem a való élettel. Igazából azt sajnálom még, hogy akkoriban nem mehettünk külföldre, így igazán jól idegen nyelveket sem tudtunk megtanulni. Tanultam ugyan latinul és oroszul, franciául is, németül is értek valamennyire, de az inkább csak ragadt rám.

– *Évfolyamtársaid közül lett valakiből ismert személyiség?*

– Ambiciózus évfolyamunk volt, nagy tervekkel és célokkal. Csoportunkból *Paál István* színházi rendező lett, *Nikolényi István* pedig a Szegedi Szabadtéri Játékok igazgatója lett évekig, évfolyamtársunk volt a költő *Veress*

Miklós és Rigó Béla is. (Sokukkal csak az aranydiploma átadásán találkoztam újra, sokan sajnos már nem lehettek ott.) Én viszont az utolsó két évben elköteleztem magam, mert az újonnan induló jánoshalmi gimnáziumban állást és lakást ajánlottak, és társadalmi ösztöndíjat kaptam. Jó barátom volt a későbbi sportriporter *Vass István Zoltán*, szintén újságíró lett *Pálréti Gusztáv* és *Mohos Sándor*; később többük nevével találkoztam iskolaigazgatóként, tankönyvszerzőként vagy múzeumvezetőként. Én viszont a tanítás mellett döntöttem, miután 1965-ben végeztünk.

– *Rögtön az egyetem után mentél férjhez?*

– Igen, 1965 nyarán volt az esküvőnk. *Gyuri*, a leendő férjem az eggyel fölöttünk lévő évfolyamba járt, de aztán negyedévben kiment tanítani, majd behívták katonának, még a házasságkötésünk idején is katona volt. Így kezdetben egyedül mentem Jánoshalmára, ő meg Szolnokon szolgálta a hazát. Jánoshalmán akkor indult a gimnázium, és egyidőben több fiatal pedagógus házaspárt hívtak oda, akik nagyjából mind nincstelenül kerültek az üres szolgálati lakásokba, az első bútorok egy részét a kollégáktól kaptuk. Az egyik szobánk még üres is maradt, de jó volt: fiatalok és lelkesek voltunk.

– *Milyen tapasztalatokat adott az első munkahely?*

– Az ottani igazgatónk, *Jeneiné Sárka (Páti Nagy Sarolta)* nagyon agilis vezető volt. Még azt is el tudta érni, hogy amikor az iskola felvette Radnóti Miklós nevét, a költő szinte minden felkérést elutasító özvegye személyesen eljött az avatóünnepségre. Olyan szempontból viszont nem volt könnyű a pályakezdés, hogy azt az időszakot, amikor csak magammal törődhettem, magam mögött kellett hagyni. 23 évesen egyszerre lett munkahelyem, férjem, családom, háztartásom, még kertem is, és mindenhol helyt kellett állnom. Az iskolától két kilométerre laktunk, amikor a legnagyobb fiam, *Szuszó (Iván)* született, még gyეს sem volt, így először őt kellett korán bölcsődébe vinnem, nehogy elkéssek. Sokat vártak akkor tőlünk, egyetemről jött fiataloktól, én még énekkart is vezettem, művészettörténetet is tanítottam, és azonnal osztályfőnök is lettem. Nagyon sokat kellett készülnöm, de igyekeztem is mindig valami újat kitalálni az óráimra. Jó gyerekek voltak akkor Jánoshalmán, sok szeretetet kaptam és kapok azóta is tőlük, pedig közben már ők is nyugdíjas korba léptek. Úgy éreztük, a falu büszke volt arra, hogy gimnáziuma volt, és minket nagyon megbecsültek. Az első érettségi bankettől például minden tanárt zenekar kísért haza, amit addigra az egész falu hallott.

– *Hat év után mégis munkahelyet váltottál.*

– Hivatalosan nem sokkal a harmadik fiam, *Miki* születése után jöttünk el Jánoshalmáról,

Ismét kirepült egy csapat, 1990

bár én előtte már egy ideje gyесen voltam, amit Baján töltöttem. Ekkor a Bányai Júlia Szakközépiskolába kerültem *Bonczos Miklós* igazgató úr hívására, aki egyelőre egyéves szerződést ajánlott. Ez azért is tűnt praktikusnak, mert közel volt az iskola, úgy gondoltam, haza tudok ugrani a gyerekekhez, ha szükséges. Aztán talán a pályám legkeményebb éve lett ez: heti 36 órában tanítottam, mindezt három kisgyerek mellett, reggel 8-tól este 9-ig. Amikor 70 érettségi dolgozatot ki kellett javítanom, a család segítségét is igénybe kellett vennem. Arra viszont büszke lehettem, hogy a szakmunkások történelemvizsgáján is egészen szépen megszólaltak a diákok. Minden nehézség ellenére talán tovább is maradtam volna ott, de az első év után a korábbi ígérettel ellentétben mégsem ajánlottak kinevezést, az újabb egyéves szerződést pedig nem fogadtam el.

– *Utána viszont általános iskolában dolgoztál néhány évig.*

– Bár akkoriban talán a Tóth Kálmánban is lett volna állás, naivan úgy gondoltam, hogy az élethelyzetemnek jobban megfelel az általános iskola, így kerültem a Kállaiba (a mai ÉZI-be), később a Központiba. Azt hittem, megtartom az óráimat, és legkésőbb fél kettőre otthon leszek. Tévedtem, az általános iskola nagyon kemény dolog. Szerencsére az akkori szakfelügyelőtől, *Mayer Antaltól* (az interjúkészítő édesapja) sok módszertani segítséget kaptam ehhez a munkához. Óriási volt a váltás, amikor a végzős középiskolások után ötödikeseket kellett tanítanom. Egészen más módszereket kellett megtanulnom: általános iskolások elé nem lehet csak kiállni és mesélni, ráadásul oda nem csak jó képességű gyerekek járnak. Nagyon sokféle módon próbáltam lekötni a figyelmüket, de ehhez sokat is kellett készülni. A problémás gyerekeknek megpróbáltam bizalmi feladatokat adni. Ebben az időszakban nagyon kedves kolléganőm volt *Kuluncsich*

Józsefné Rózsi néni, akivel osztálykirándulásokon egészen hihetetlen, addig nem ismert helyekre jutottam el, nagyszerű szervező volt.

– *Hogyan tértél vissza a középfokú oktatásba?*

– Egy idő után a *Bereczki Máté Kertészeti Szakközépiskolába* hívtak, ahol egyedüli magyar szakosként dolgozhattam, egyben könyvtáros is voltam. Nagyon jó érzés volt reggelente bemenni a szép, parkos bejáraton. A tanításban is próbáltam valami újat nyújtani: ünnepélyeket, szavalókórust szerveztünk, és hogy az oda járó, nem éppen humán érdeklődésű fiúkat ki lehetett állítani, és még a magyar tárgy átlaga is javult, komoly eredménynek számított. A kis óraszám miatt persze csodákat nem lehetett elérni. A szaktárgyból talán nem markoltunk sokat, de igyekeztem a lehető legtöbbet kihozni a helyzetből. Sok kiváló tanár volt ott akkor, jó szakembereket neveltek. Nekem élmény volt a nyári mezőgazdasági munka is, pl. az NDK-ban az egész családdal is jártunk így. Nagyon családias volt a hangulat, és nagy tudású, sokoldalú, igazi pedagógus volt az akkori igazgatóhelyettes, *dr. Kiss László*. A legnagyobb eredményem talán az volt, hogy egy bereczkis gyereket sikerült kétszer is eljuttatnom az *Édes anyanyelvünk* verseny országos döntőjére, amire addig nem volt példa. (Valószínűleg ez a siker is hozzájárult ahhoz, hogy megpróbáltak a Bélába csábítani.) Nagyon szerettem az ottani házi kosztot is, több kollégával és családjával jó viszonyba kerültünk, össze is jártunk. Akkoriban elég jól ment a férjem autóalkatrész-boltja is, egy ideig még én is autóval jártam munkába. Majdnem 8 évet töltöttem ott, és rendszeresen hívnak találkozókra.

– *Hogyan kerültél utolsó munkahelyedre, a III. Béla Gimnáziumba?*

– Az említett verseny sikere után került fel a nevem; *Szabó Kálmán* mondta, hogy aki így

tudja az anyanyelvet, és így tud felkészíteni, annak itt a helye. Utólag talán azt mondom, hogy jobb lett volna, ha csak magyart vállalok, hiszen az előtte 8 évig nem tanított történelemre sokat kellett készülni, és komolyak voltak az elvárások is, közben pedig itthon is zajlottak a dolgok. Erre az időre egyedül maradtam a három kamaszodó gyerekkel, akik közül kettő ráadásul maga is az iskolába járt (Miki csak egy évig tanult a bajai gimnáziumban). Mindezt édesanyám segítségével nélkül nehezen tudtam volna teljesíteni, mindenben támogatott, mindig számíthattam rá. A Bélában hatalmas volt a különbség az addigi diákjaimhoz képest, eleinte úgy éreztem magam, mint egy karmester, aki csak int, és minden megy magától. Rengeteg volt viszont a dolgozatjavítás a nagy létszámú osztályok miatt.

– *Mit éltél meg sikerélményként az új környezetben?*

– A Bélába is sokféle gyerek járt akkoriban. A tantestületben jó volt a légkör, az iskolavezetés sokat várt tőlünk eredményességben, de ehhez minden segítséget megkaptunk. Nagy szerepe volt ebben *Bernschütz Sándor* igazgatóhelyettesnek, szakmai vezetőnknek, akitől sok bizalmat, megerősítést és biztatást is kaptunk, és a barátságát is kiérdemeltük. Szerettem osztályfőnök lenni, komolyan vettem a munkánk nevelés részét is, és próbáltam személyes példát is mutatni mindenféle téren. Törekedtem arra is, hogy az óráim ne csak szakmailag jók, de hangulatosak is legyenek – úgy érzem, becsületesen vittem el az érettségiig az osztályaimat, rendszeresen készültem, írtam a vázlataimat, próbáltam naprakész maradni, és nagyon sok új pedagógiai módszert is kipróbáltam az évek során. Kemény elvárásoknak kellett megfelelni a tanulmányi versenyeken is, de arra büszke vagyok, hogy több tanítványommal országos sikereket is elértem, főleg az Édes anyanyelvünk versenyen. (Az első országis érmet az interjú készítője szerezte.) Legalább ilyen fontos, hogy a diákjaimból kiváló tanult emberek, értelmiségiek lettek. Külön büszke vagyok azokra a tanítványaimra, akikkel később kollégák lettünk. Emlékezetes az is, hogy az egyik végzős osztály legutolsó óráján kézzel írott, Párizsba szóló repülőjeggyel lepelt meg, mert tudták, hogy szeretem Adyt, és egyik kedvencem a *Párisban járt az Ősz* c. vers, és még nem jártam Párizsban. Nagy eredmény volt, amikor kidolgoztuk a hatosztályos gimnázium magyar tantervét *Keresztes Jóskával*, mert az akkori heti két nyelvtanóra olyan biztos anyanyelvi alapokat adott a gyerekeknek, amelyre lehetett építkezni. Sokat dolgoztam a gimnáziumi előkészítőben is, amelyhez sok játékos feladatot kellett keresni. Amennyire lehetett, próbáltam szélesíteni a tanított anyagok palettáját is, és néhány kedvencet (pl.

Több mint négy évtized után a régi osztálytársakkal, 2003

Sütő Andrást) becsempésztam az óráimra. Az irodalmat egyébként osztályfőnökként is jól lehetett használni, szinte minden helyzetre akad példa irodalmi művekben. De sokat tanultam is a diákoktól, a specializációs csoportok jobb felkészülésre is ösztönöztek. Soha nem akartam „rutinból” tanítani, akkor örültem, ha közösen alkottunk valamit. Az sem baj, ha egy óra másfelé mozdult el, mint amerre terveztem, csak az volt a fontos, hogy a végén eljussunk a kívánt tanuláshoz. Osztályozni viszont nagyon nem szerettem, mert nem lehet teljesen igazságosnak lenni. A dolgozatokra a jegy mellé mindig írtam megjegyzéseket; általában úgy, hogy jót is írjak, de kritikát is mondjak róla. Magyartanárként viszont fontos, hogy semmiképp ne vegyük el a kedvüket az olvasástól.

– *Hogy működött a tantestület mint közösség?*

– A kölcsönös segítség, megbecsülés és barátság jellemezte a testületet, sokat beszélgettünk egymással szakkönyvekről, módszerkről, olvasmányokról is. A fiatalokkal is együttműködtünk, kölcsönösen tanultunk egymástól. Nagyon szerettem a Bélában, hogy régen a tanárok nem rivalizáltak, versenyfelkészítések idején kölcsönösen segítettek egymás diákjait a siker érdekében. (Más iskolák tanáraitól hallottam azért mást is.) Itt úgy éreztem, jó helyen, biztonságban vagyok. Örültem, hogy többnyire olyan kollégák tanítottak az osztályaimban, akikkel emberileg is jó viszonyban voltunk. Nagyon szerettem az iskolai sportnapokat is, amelyen minden tanár részt vett, szurkolt, vagy épp eredményt mért, és egy ott sikeres, de a tárgyból gyengébb diákra már más szemmel néztem. Sok jó hagyomány volt az iskolában; kár, hogy mára a legtöbb elsikladt közülük.

– *Le tudtál szűrni valami tanári filozófiát, ars poeticát a pályád során?*

– *Leslie Pinckney Hill* északi-amerikai vallásos fekete költő *A tanító* c. versét pályámra is érvényesnek érzem, minden benne van arról, milyennek kell lennie egy jó tanítónak. Az ember mindig megújulva a tökéletesre törekszik, de örökké megvan benne a kétely, hogy jól végezte-e a dolgát, munkája közben önmaga is alakul, és a gyerekektől is nagyon sokat tanul. Amikor azt írja, „*tudást adok a csemetéknek*”, az sohasem csak a tananyagot jelenti, hanem személyes példaadást is. És érzem a számban a pálya iránti alázatot is, mert nem bizonygatnom kell, milyen sokat tudok, hanem próbálni kell megérteni a másikat is. A tanárnak is vannak gyengeségei, problémái, de ezt sose vigye be a tanterembe, a gyerekek azt lássák, hogy milyen értékrendet képviselsz., hogy „*Tanítom őket, szeretettel legyenek mindenki iránt, bár nékem is még szeretet kell.*” A mi pályánkon talán a szeretet a legfontosabb. S amikor a költő csemetéknek, pockoknak hívja tanítványait, abban is ezt a közvetlen szeretetet érzem. Vagyis az én olvasatomban a tanár is érző emberi lény, és a gyerekeket is ennek szellemében kell kezelnie. De legalább ennyire érvényesnek tartom *Verseghy Ferenc* *Az igaz bölcs* c. epigrammájának mondanivalóját is: minél nagyobb tudást szerez valaki, annál szerényebbé kellene válnia. Én egyetemi tanáraimtól is ezt a magatartást láttam. Mindig büszke voltam arra, hogy tanár vagyok, úgy éreztem, hogy ez tartást, tekintélyt, de elvárásokat is teremt az ember számára. Azt hiszem, életem során mindig úgy viselkedtem, ahogyan egy tanártól elvárható.

– *A nyugdíjba vonulást hogyan élted meg?*

– Eleinte nem hozott nagy változást, hiszen amikor 55 évesen nyugdíjas lettem, utána még tíz évig dolgoztam, csak kisebb óraszámban. Akkor kicsit úgy éreztem, mint aki páholyból

nézi az eseményeket, de az időmet ez is szépen kitöltötte. Épp miután az utolsó osztályom végzett, édesanyám komolyabban megbetegedett, és onnan nehéz időszak következett. Állandóan mellette voltam, így nem is tudtam volna már dolgozni. Nyugdíjasként is bennem van a reflex, hogy amikor olvasok valamit, szívesen elmondanám valakinek, hova illeszteném az oktatásban. Egy időre voltak kisebb egészségi problémáim, de szerencsére aktív nyugdíjas éveket tudok élni a család, az unokák mellett. Jelenlétük állandó örömforrás a számomra, és örülök, hogy én is fontos vagyok nekik. A teljes átállás persze nemi volt könnyű, de igyekszem önironikus módon szemlélni az öregedés jeleit. Bár sok könyvem van, de mostanában rendszeresen járok könyvtárba, az utóbbi évek nagy olvasmányélménye volt számomra például *Maté Angi Mamó* c. könyve, *Háy János A bogoygyümölcskertész fia*, vagy éppen *Oravecz Imre Kaliforniai fűj* című regénye. Annak nagyon örülök, hogy *Borcsi*

unokám bölcész lett, bár a saját útját járja. Egy kínai bölcse írja, hogy az öregkor voltaképpen kellemes dolog; igaz, hogy szép finoman letaszítanak a színpadról, de kapsz egy kényelmes helyet az első sorban – mint néző.

– *Mesélj kicsit a családról is! Mit lehet rólok tudni?*

– Három fiam (*Iván, Péter, Miklós*) és összesen 6 unokám van. A két legidősebb unoka már egyetemista, *Borcsi* most épp Brnóban Erasmus-ösztöndíjas, az öccse, *Tamás* gazdaság egyetemre jár. A jelenleg Németországban dolgozó *Iván* második házasságából is született két kisunoka, *Gréta* és *Igor*; egyikük harmadikos, a másik elsős. *Miki* fiának két általános iskolás gyermeke van, *Oli* és *Barni* – két különböző egyéniség. Szüleik egy jogastúdiót hoztak létre. Úgy látom, kiegyensúlyozott életük van. *Peti* fiam az év egy részében Kanadában, másik részében Baján él, és kanadai feleségével zenészként próbálnak érvényesülni a *Frim Fram* nevű csapatukkal,

a további unokákat ők egyelőre csak tervezik. A család régen is nagyon fontos volt, ma is az, és sok nehéz helyzetet átsegített, illetve segített megoldást találni. Nagyon jó a kapcsolat a testvéreim családjával, anyámnak 9 unokája, 13 dédunokája van, és mindegyükkel ápoljuk a kapcsolatot, ahogy egyébként hasonló korú barátnőimmel, *Kovács Lászlóné Erzsikével* és *Liptákné Klárával*, akik szintén nyugdíjas bélás tanárok is. A fiaim állandóan egészséges életmódra sarkallnak, többkevesebb sikerrel és igyekeznek ők is nevelni engem. Anya halála után nem volt könnyű, és persze az öregedés bizonyos jeleivel is küzdeni kell. Jólesik viszont, hogy nyugdíjasként is rendszeresen hívnak a bélás rendezvényekre, érzem a szeretetüket és figyelmüket. Amíg tartalmat tudok adni napjaimnak, szükség van rám, addig nem gondolok arra, hogy maholnap 75 éves leszek.

Mayer János

Határtalanul Erdélybe

■ **Az Érsekcsanádi Biber János Általános Iskola** 7. osztályos tanulói **Határtalanul!** Pályázat keretében 2017. május 8-12. között öt napot tölthettek el Erdélyben.

A „Csodák Erdélyben a mondavilág, a történelem és a természet tükrében” című pályázat kapcsán a teljes 7. osztállyal, néhány 8. osztályos tanulóval és 4 pedagógussal ellátogathattunk Erdély gyönyörű helyeire. Megcsodálhattuk a Tordai-hasadékot, a Szent Anna-tavat, Gyilkos-tavat, Békás-szorost, a Torockó felett elterülő Székelyköt, Parajdi Sóbányát. Ezen túl elhelyeztük az emlékezés koszorúit Tamási Áron sírjánál, Arany János szobránál, ahol egy versnek elmondásával és életének felidézésével emlékeztünk a 200 évvel ezelőtt született költőre. Felejthetetlen élmény volt magyarságunk megélésében, amikor a Hármas Keresztnél az érsekcsanádi hetedik osztályos lányok, egy csokorban állva szavalták el Kölcsey Ferenc Himnuszát.

Vittünk könyveket a Zetelakai Általános Iskola könyvtárának, gyűjtöttünk adományokat a Csíksomlyói Gyermekeketthon számára, ahol egy bő órát eltöltve bepilanthattunk hasonló korú gyermekek mindennapjaiba, láthattuk, hogy hogyan élnek családként együtt, hogyan kötődnek az „otthonukhoz” és egymáshoz. Sütöttünk kürtös kalácsot, részt vettünk a kenyérsütés folyamataiban, ettünk máréfalvi túrós lepényt, festettünk székely motívumokkal díszített hűtő mágneset, felmáztunk a Kölik-barlanghoz, rendeztünk Arany János szava-

lóversenyt Zetelakán, élvezhettük az erdélyi vendégszeretetet, ízeket, és ez alatt az idő alatt iskolai osztályból az esti kvízzjátékok, az éjszakai beszélgetések, kártyázások hatására is: közösséggé formálódtunk.

Azt hiszem az „Eszméletlenül szép! Azta, ez csodálatos! Ez lélegzetelállító! De jó, hogy eljöttünk! Kár lett volna kihagyni!” mondatok önmagukért beszélnek.

Rengeteg élménnyel tértünk haza, láttunk „csodákat”, melyek elkísérnek bennünket a mindennapokban, és reméljük, hogy a következő években az iskola további osztályai számára is lesz lehetőség ilyen kirándulásra.

Bálint Márta
intézményvezető

Az Érsekcsanádi Biber János Általános Iskola 7. osztályos tanulói

Erdélyi srácok

Vázlat erdélyi '56-os ifjúsági szervezkedésekre

■ Történész körökben vitatéma, hogy a trianoni Magyarország határain kívül, így például Erdélyben 1956-ban volt-e egyáltalán 1956 a szónak, a fogalomnak abban az értelmében, ahogyan azt Magyarországon, az ottani történésekre vonatkozóan értelmezzik. A sokféle véleményt ismerve alighanem megegyezhetünk abban, hogy az '56-os magyar forradalomhoz és szabadságharchoz vezető előzményeket, valamint a vérbe fojtás utáni következményeket mind ideszámítva, a szovjet megszállás alatt álló majdnem teljes közép-kelet-európai térségnek megvolt 1956-ban a nagy pillanata (a maga '56-ja), a hangsúlyok és az ebből származó cselekedetek azonban országonként, esetenként régióként változtak. A pesti, magyarországi '56 eseményei egyértelműen kiemelkednek. Jelen írásban az erdélyi '56-os szervezkedések mindegyikének bemutatását területi okok miatt nem vállalhatom: néhány ifjúsági kezdeményezést ismertetek, a teljesség igénye nélkül.

Amikor a Szovjetunió Kommunista Pártja 1956. február 16. és 25. között lezajlott XX. kongresszusának záró mozzanataként *Nyikita Szergejevics Hruscsov* szovjet pártfőtitkár felolvasta addig titokban tartott jelentését, térségünk már jó évtizede nyögött a sztálinista-bolshevik diktatúra alatt. Sztálin 1953. március 5-i halála után elvileg megnyílt a lehetőség a reformkísérletekre – már amennyire bármely diktatúra egyáltalán reformálható –, az SZKP XX. kongresszusán elhangzott Hruscsov-jelentés (amelyben elítélte a sztálini korszak egyes túlkapásait, és az addig bálványozott diktátort egyenesen örültnek nevezte) volt a mérföldkő, amely Közép-Kelet-Európa '56-ját, s benne a magyar forradalomhoz vezető erjedést elindította.

Bár titkos jelentését Hruscsov a február 24-ről 25-re virradó éjszaka 2500 kongresszusi küldött jelenlétében zárt ajtók mögött olvasta fel, a dokumentum tartalmáról viszonylag hamar értesült a nemzetközi közvélemény. 1956 márciusában a Lengyel Egyesült Munkáspárt utasítására a dokumentumot lengyel nyelvre fordították, és 3000 példányban szétosztották a kommunista vezetők között, június 4-én egy angol nyelvű fordítást a New York Times, 6-án pedig egy francia változatot a párizsi Le Monde közölt, óriási visszhangot kiváltva. A hiányosságai ellenére a 20. század legfontosabb dokumentumai közé sorolt Hruscsov-jelentés olyan vádiratnak bizonyult, amely gyökeresen megváltoztatta a világon a kommunizmussal szembeni szemléletet, ettől kezdve pedig a szovjet befolyás, illetve

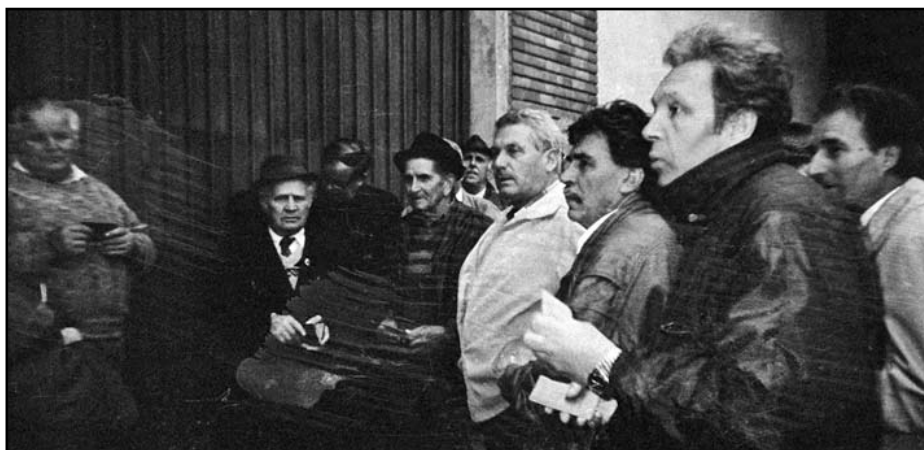
megszállás alatt álló közép-kelet-európai népi demokráciákban egyre erősebb és bátrabbá váltak a rendszert bíráló hangok.

A sztálini típusú diktatúra magyarországi, különösen a Rákosi–Gerő–Farkas klikk nevéhez fűződő gaztettei közismertek. Nem volt ez másként Romániában, ezen belül Erdélyben sem. Ennek érzékeltetésére néhány példa erejéig tekintsük át, milyen túlkapások jellemezték például „a párt vasökle”, vagyis az elnyomó belügyi szervek – a milícia, valamint a magyarországi ÁVH román testvére, a Szekuritáte – tevékenységét. E túlkapások tétova, felemás „feltárásának”, beismerésének előzményéhez tartozik, hogy Romániában – legalábbis hivatalosan – nem volt ismert a Hruscsov-jelentés. A Román (Kommunista) Munkáspárt az SZKP-kongresszuson részt vett küldöttsége – *Gheorghe Gheorghiu-Dej* főtitkár, *Miron Constantinescu*, *Iosif Chişinevschi* és *Petre Borilă* – ugyanis még az RMP központi vezetése tájékoztatásával is kivárt, és csak egy hónappal később, a párt 1956. március 23-25-i plenáris ülésén ismertette a moszkvai kongresszus történéseit. Dejt ugyanis igen kellemetlenül érintette a Hruscsov-jelentés, sőt, az RMP főtitkára úgy vélte: Hruscsov történelmi hibát követett el a világkommunizmus bálványának lerombolásával. Másrészt az RMP küldöttségét tanácstalanná tette, sőt, sokkolta az SZKP XX. kongresszusa, hiszen bálványukat, Sztálint olyan támadás érte, miszerint gyilkos szörnyeteg, paranoiás, katonai vezetőként pedig hozzá nem értő, következtetésképpen a román kommunisták ideálja, idealizált világa omladozóban volt. Ennek fényében érthető, hogy a Moszkvában elindult új folyamat veszélyét érezve Dej megpróbált időt nyerni, hogy az elkerülhetetlen beszélgetések, sőt viták időpontját a lehető legjobban időzítve megtalálja, és ezekre felkészülhessen. Az sem

kizárt, hogy érzekelte a szovjet pártvezetésen belüli ellentéteket, s ki akarta várni, amíg a belső hatalmi harc esetleg mégis a sztálinista vonal javára dől el. (Az egy hónapos késés ezzel magyarázható.)

Az RMP 1956. március 23-25-i plenáris ülésén tehát Dej jelentést tett a Politikai Bizottság előtt, bírálta Sztálint és főleg személyi kultuszát, a Hruscsov-jelentésről azonban szó szerint nem tett említést. Nevek említése nélkül, de *Ana Pauker*, *Vasile Luca* és *Teohari Georgescu* 1952-es félreállítására utalva Dej azt mondta, hogy a romániai sztálinizmust és a személyi kultuszt az RMP még 1952-ben felszámolta. Dej joggal tartott attól, hogy ha a Hruscsov-jelentés nyilvánosságra kerül, a közvélemény őt Sztálinhoz hasonlítja majd, az RMP felső vezetésében elindult vitákban és magánbeszélgetésekben ugyanis már elhangzottak vélekedések, miszerint az olyan stratégiai melléfogásokért, mint a Duna–Fekete-tenger csatorna, valamint az említett kommunista politikusok félreállítása, valakinek felelnie kell. Dej vezetése alatt zajlott le Romániában az államosítás, a „kulákság” felszámolása, ekkor kezdtek néhol – például 1950. szeptember 22-én a háromszéki Gidófalván és Maksán – szekuritátés katonák sortüzeig fajuló erőszakkal átszervezni a szovjet kolhozok mintájára a mezőgazdaságot, ebben az időben hurcolták a kulákoknak minősített földművesek tízezreit a Duna-csatorna kényszermunka-táborába és Dobrudzsába, ebben az időben számolták fel az ellenzéki pártokat, amelyeknek volt vezetői és tagjai nagy része politikai börtönökben sínylődött.

Míndezekről a romániai túlkapásokról 1956 április-májusában már vidéki pártgyűléseken is szó esett. Kolozs Tartományban szóba került, hogy a Szekuritáte és a milícia emberei sorozatos törvényszegések során ártatlan

Emlékezés 1996

embereket tartóztatnak le és vernek meg. A Kolozs tartományi és a kolozsvári városi pártbizottság 1956. április 1-jei aktíva-gyűlésén előterjesztett beszámoló szerint Mihai Nedelcu ezredes, a politikai rendőrség tartományi parancsnoka beismerte: „A Securitate munkájával kapcsolatos bírálatok megalapozottak, ezzel teljes mértékben egyetértek. Ezekhez a mulasztásokhoz a Kolozs tartományi Securitate is hozzájárult. Alaptalan vádakkal tartóztatunk le embereket, földműveseket, a munkásosztályhoz közel álló embereket. Bár a kivizsgálások során ezek ártatlansága bebizonyosodott, nem volt bátorságom a párt elé állni, és rámutatni, hogy ezeket az embereket jogtalanul tartóztatuk le. Amikor felkészítőkre mentünk, mindig azt mondták nekünk: »Menjetez haza, üssetek és vágjatok!«, mindig megmondták, hogy hány ember kell a Duna–Fekete-tenger csatornához, szervezzetek versenyt, hogy ki küld oda több embert.” Ugyanazon a tartományi aktíva-gyűlésen Togyer Ferenc, a tartományi milícia tisztje is bevallotta, hogy „amint az itt előterjesztett dokumentumokból is kiderül, a milícia szervei is túlkapások sorozatát követték el. (...) Sokan követték el szolgálati túlkapásokat, és hurcolták meg a becsületes embereket (...) sok embert mindenféle ok nélkül állítottunk bíróság elé, s ahelyett, hogy beláttuk volna, hogy ez helytelen, ezt nem tettük meg (...) az állami szervek is elkövettek túlkapásokat és áthágták a népi törvényességet”. Az április elsejei aktíva-gyűlés mintegy folytatásaként az 1956. május 23-án, a tartományi pártbizottságnak a belügyi szervek munkáját elemző ülésén Nedelcu ezredes kijelentette, hogy a tartományi Szekuritáé soraiban „olyan elemek is vannak, akik kihágásokat követtek el, azt hiszem, hogy ezekről meg fogunk szabadulni”. Ezzel szemben Togyer Ferenc úgy vélekedett, hogy Nedelcu ezredes „kissé elnéző beosztottjai kihágásaival szemben, és nem intézkedik azonnal, amikor ilyesmi történik”. Dumitru Nişov, az RMP Kolozs tartományi bürotagja kénytelen volt leszögezni, hogy „soha nem elemeztük a belügyi szervek tevékenységét. (...) Ezen a téren nem tettünk semmit (...). Azzal a felületes kijelentéssel, hogy voltak hiányosságok, nem magyarázhatjuk meg ezeket a magatartásokat.”

Az RMP Kolozs tartományi bizottsága 1956. május 22-én készült jelentése újabb túlkapásokat hozott felszínre. A szigorúan titkos jelentésben egyebek mellett az áll, hogy „a Securitate szerveinek munkájában még mindig súlyos hiányosságok mutatkoznak”, így Marosludas rajon parancsnoka, Iuliu Fodor (minden nevet a levéltári forrásokban feltüntetett változatban hagytam – B. L.) „az általa vezetett rajonban történt súlyos kihágások felett szemet hunyt”, és például „1956. április 20-án helyettese, Lőrincz jelenlétében a piacon, teljes nyilvá-

Börtönbelső Szamosujvár

nosság előtt súlyosan megvert egy radnóti embert”. Az irat arról is említést tesz, hogy a bánffyhungyadi rajon szekus parancsnokhelyettese, a párt-alapszervezeti titkári tisztséget is ellátó, de „részes és szoknyavadász” Ludovic Dobandi főhadnagy megvert egy, a bukaresti építővállalattól kihelyezett gépkecsivezetőt, de a verekedő szekust még mindig nem távolították el tisztségéből. A belügyminisztérium Kolozs tartományi igazgatósága irodavezetője, Dumitru Costea hadnagy – aki egyben párttag és az alapszervezeti IMSZ-bizottság titkára – „irathamítások révén különféle törvénytelen pénzüsszegeket sajátított el” és „magancélokra használta fel a letartóztatottakat”, ráadásul „fegyvert is használt.” Torda rajonban Alexandru Szakacs hadnagy egy este részegen leállította a filmvetítést, majd felmászott a mozigépre, a gépésznek pedig be kellett jelentenie a közönségnek, hogy a filmet a Szekuritáé állította le. Ladislau Gaspar kolozsvári szekushadnagynak azt rótták fel, hogy terepmunkája során rendszerint iszik, 1955. október 22-én Nagyenyeden részegen lövöldözni kezdett, mert nem engedték be az iskolai táncmulatságra. Szintén 1956. áprilisában egy pártgyűlésen szóba került, hogy a Zilah rajoni első titkár, a Szekuritáé és a milícia rajoni parancsnokai élen jártak a túlkapások elkövetésében. A Kolozs tartományi pártbizottság 1956. május 19-i jelentése szerint Bánffyhungyadon hangzott el egy rajoni gyűlésen, hogy egy bánffyhungyadi lakos kölcsönadta motorkerékpárját egy szekuritátés tisztnek, aki tönkretette a járművet. Amikor aztán a tulajdonos arra kérte a szekust, hogy javíttassa meg azt, a tulajdonost letartóztatták, és hat hónapig mindenféle bírósági határozat nélkül fogva tartották, míg állását elveszítette, és azóta is munkanélküli. Ráadásul bárhová megy állást keresni, mindenütt elutasítják, mert – bár törvénytelenül, de – le volt tartóztatva.

Bár az eddig feltárt levéltári források azt mutatják: a tartományi pártszervek igyekeztek azt a látszatot kelteni, hogy a túlkapások a Szekuritáé és a milícia egyes dolgozói, és nem maga a rendszer, a kommunista diktatúra számlájára írandók, immár hivatalosan is megerősítést nyert a lakossággal és az alapvető emberi szabadságjogokkal szembeni túlkapások ténye, márpedig ilyesmiről addig aligha eshetett szó.

Ilyen és ennél is durvább túlkapások, brutálítások jellemezték azt a korszakot. Ott voltak a kulákosítás, a mezőgazdaság erőszakos átalakítása során kismemizett emberek megnyomortított ezrei, a teljes körű államosítás, amelynek során a gazdasági vállalkozások mellett Romániában is beszüntették/tiltották a magyar kulturális és civil intézményeket, és épphogy megtűrték a magyar történelmi egyházak működését. Ilyen körülmények között fogalmazódott meg az emberekben a változás igénye. Lengyelországban és Magyarországon élénk volt az SZKP XX. kongresszusát követő erjedés, Csehszlovákiában és Romániában – utóbbi esetben láttuk – sokkal lassúbb és tétovább. Ennek ellenére a korabeli, 1956 tavasza és kora ősze közötti időszak romániai magyar sajtójában nyomon követhetők az egyre bátrabb és nyíltabb elvárások és bírálatok, amelyek ugyan nem lépték túl a párthierarchia alsóbb szintjét, de félreérthetetlenül jelezték, és a sorok közül kiolvasható volt, hogy a jelzés, a gyakori fricska a felsőbb szerveknek is szól. Szóba került egyebek mellett az anyanyelvű oktatás, ezen belül szakképzés felettlébb szükséges volta, egyetemi szinten ezt Eugen Ghişa román botanikus fogalmazta meg, amikor egy kolozsvári pártgyűlésen a hatalmi szóval néhány évvel korábban betiltott magyar nyelvű szakképzés újraindítását szorgalmazta a kolozsvári agrártudományi egyetemen. Ugyanakkor romániai magyar értelmiségiek a nagyszalontai Arany

János Múzeum rendbetételét és látogathatóságát, az Arany-hagyaték kutathatóságát szorgalmazták, illetve olyan kezdeményezésekről számoltak be 1956 kora őszén, miszerint székelyudvarhelyi középiskolás diákok, tanáruk vezetésével és önkéntes mesteremberek segítségével Szejkefürdön rendbetették a legnagyobb székely, *Orbán Balázs* gyommal felvert sírját. Ugyancsak 1956 nyarán a sajtó nagy érdeklődésnek örvendő cikksorozatban számolt be arról, hogy romániai és magyarországi régészek ásatásokat folytattak a Segesvár melletti Fehéregyházán, Petőfi Sándor elstének feltételezett helyszínén.

Szűk hónappal a budapesti forradalom ki-robbanása előtt, 1956. szeptember 29-30-án kétnapos gyűlést tartottak Kolozsváron a városban és a Magyar Autonóm Tartományban élő magyar írókkal, költőkkel, irodalmi szerkesztőkkel. Ezen a gyűlésen olyan tollforgatók vettek részt, mint például *Szabédi László*, *Sütő András*, *Kányádi Sándor*, *Bodor Pál*, *Székely János* és sokan mások. Az akkori magyar értelmiségi elit egyénileg ugyan felvetette a romániai magyarság sérelmeit (a kétnyelvű feliratok, a sajátos magyar kulturális intézmények hiánya, a magyar szakemberek fokozatos háttérbe szorítása), sőt Szabédi László odáig ment, hogy a magyar nyelv második hivatalos nyelvként való elismerését kérte mindazokon a településeken és vidékeken, ahol a magyarság többséget alkot, illetve számaránya jelentős. A sérelmeket és elvárásokat egyénileg fogalmazták meg, de sem ők, sem a román nemzetiségű értelmiségi elit nem tudta vagy nem akarta testületileg érdemi párbeszédre kényszeríteni a román felső pártvezetést, és nem tudta vagy nem akarta programpontokba szedve össze-síteni elvárásait, miként azt a magyarországi értelmiség tette.

A magyar forradalom már a ki-robbanás pillanatában óriási rokonszenvnek örvendett, és mély hatást gyakorolt a romániai magyar, de a román közvéleményre is. A túlélők elbeszélése szerint a forradalom hírére sokakban megfogalmazódott a gondolat, hogy itt is tenni kell valamit. Október 24-én Kolozsváron, Mátyás király szülőházában tartottak gyűlést a képzőművészeti hallgatók. Egyebek között azt kérték, hogy az egyetem rendelkezék autonómiával, a diákok számára ne legyen kötelező sem az orosz, sem a román nyelv tanulása, hogy kapcsolatot tarthassanak nyugati diákszövetségekkel, az egyetemi felvételinél pedig ne a származás, hanem a tehetség legyen mérvadó. A Szekuritáé már másnap megkezdte a letartóztatásokat. A Bolyai Tudományegyetemről több diákot és tanárt azért börtönöztek be, mert november 1-jén, halottak napján koszorúkat helyeztek el, és megemlékeztek a kolozsvári Házsongárdi temetőben

ASOCIAȚIA STUDENȚILOR DIN FACULTATEA (INSTITUT) FİLOLOGIE SADES-BOLYAI		
CARNET DE MEMBRU		
Nº 073729		
Numele ..... MOYSES		
Prenumele ..... MĂRȚON		
Data intrării în asociație 1-2-56.		
Semnătura personală.....		
PRESEDINTE.....		
Data 1 nov. 56.		

ANUL.....		
Semnătura 1 Delegatului de an	Semnătura 2 Delegatului de an	Semnătura 3 Delegatului de an
Semnătura 4 Delegatului de an	Semnătura 5 Delegatului de an	Semnătura 6 Delegatului de an
Semnătura 7 Delegatului de an	Semnătura 8 Delegatului de an	Semnătura 9 Delegatului de an
Semnătura 10 Delegatului de an	Semnătura 11 Delegatului de an	Semnătura 12 Delegatului de an

ANUL.....		
Semnătura 1 Delegatului de an	Semnătura 2 Delegatului de an	Semnătura 3 Delegatului de an
Semnătura 4 Delegatului de an	Semnătura 5 Delegatului de an	Semnătura 6 Delegatului de an
Semnătura 7 Delegatului de an	Semnătura 8 Delegatului de an	Semnătura 9 Delegatului de an
Semnătura 10 Delegatului de an	Semnătura 11 Delegatului de an	Semnătura 12 Delegatului de an

Moyzes Márton diákigazolványa

Erdély magyar szellemiségeinek sírjánál, a magyarországi hősök iránti tisztelet jeléül pedig fekete szalagot viseltek kabátjuk hátukáján.

Az időszak legnagyobb diákzrendülése október 30-án, Temesváron zajlott le. A magyar forradalom ki-robbanása hírére *Aurel Baghiu*, *Friedrich Barth*, *Heinrich Drobny*, *Caius Muțiu*, *Nagy László*, *Teodor Stanca*, *Aurelian Păuna* műegyetemi hallgatók diákgyűlést hívtak össze, az eseményre az oktatásimíniszter-helyettes tisztséget is betöltő *Coriolan Drăgulescu* rektort is meghívták. Több mint kétezer hallgató zsúfolódott össze a temesvári diákmenzán, és amikor a rektor fasiszta huligánok randalírozásának nevezte a magyar forradalmat, a diákok fellázadtak. „El a kezekkel Magyarországról!”, „Kifelé a ruszikkal! Innen is takarodjanak!” – kiabálták a diákok, majd az egyik diák egyperces néma csendet kért a magyarországi hősök tiszteletére. A Szekuritáé azonnal körbezárta a temesvári egyetemi campust, és negyvennyolc óra alatt három-ezer diákot tartóztatott le, majd hurcolt el kihallgatásra abba a kisbecskereki katonai laktanyába, ahonnan napokkal korábban a szovjet 33-as gépesített gárdahadosztály Szeged érintésével Budapestre indult. A megtorlás során huszonhat hallgatót és egy tanárt összesen 78 év börtönre ítélték. A történetek utóéletéhez tartozik, hogy a diákgyűlés egyik kezdeményezőjét, a politikai börtönre ítélt *Aurel Baghiut* 1996 őszén *Nagy Imre*-emlékéremmel tüntette ki *Göncz Árpád* köztársasági elnök. Kolozsvári lakásán Baghiu a könyvespolcán helyezte el a kitüntetést, s amikor román barátai azzal

„piszkálták”, hogy miért tette ezt, Baghiu így válaszolt: „Amikor a román államtól is kapok kitüntetést, azt is a polcra teszem...”

A középiskolás diákok és munkástanoncok szervezkedései közül a legnagyobb az 1956. november 4-én Brassóban alapított Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége (EMISZ) volt. Az EMISZ Brassó környékére, így Hétfalu térségére, továbbá Erdővidékre és a Homoródentére terjedt ki, és egyebek mellett azt tűzte ki céljául, hogy összesítik az előbbieken is felvázolt hatósági visszaéléseket, amelyekről tájékoztatják a nyugatot, emellett pedig a kommunista tanokkal-neveléssel dacolva a magyar kultúrát, a magyar hagyományokat őrzik és népszerűsítik. EMISZ-es fiatalok egy csoportja 1957. március 15-én, Fehéregyházán emlékezett az 1848-49-es forradalomra és szabadságharcra, és koszorút helyeztek el a Petőfi-emlékmű talapzatán. A Szekuritáé 1958 augusztusától kezdve tartóztatta le a szervezet tagjait, 79 EMISZ-est összesen 1129 év börtönre (!) ítélték.

Szintén március 15-i koszorúzáshoz kötődik a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium néhány diákja által alapított Székely Ifjak Társasága (SZIT) tagjainak elítélése. A diákok azért szervezkedtek, hogy ha Romániába, Erdélybe is áterjed a forradalom, legyenek készenlétben, ők is tegyenek valamit, rázzák fel a város és a vidék lakosságát a kommunista elnyomás ellen. Mivel ez nem sikerült, egyetlen cselekedetük az volt, hogy 1957. március 14-én este titokban koszorút helyeztek el az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc hősei sepsiszentgyörgyi emlékművének talapzatán. Amikor 1958. március 14-én este megint koszorúztak, a lesben álló szekusok le-

Temesvár menza

csaptak rájuk. Hat diákot és két fiatal munkást összesen 89 év börtönre ítélték. A sepsiszentgyörgyi és brassói diákokéhoz volt hasonló az 1956 októberében Nagyváradon alapított Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezete (SZVISZ). A nagyváradai, illetve a váradi iskolákban tanuló fiatalokból álló szervezet röpcédulákkal és falfirkákkal tiltakozott a kommunista elnyomás ellen, a fiatalok a pesti srácok segítségére indultak volna. Tervük nem sikerült, de 1960 októberére és 1961 januárja között a Szekuritáé 400–500 diákot tartóztatott le, közülük 59-et összesen 540 év börtönre ítélték.

Csíkszeredában szintén középiskolás diákok és tanárok nyilvánították ki egyértelmű rokonszenvüket a magyar forradalommal és szabadságharcával. A diákok lelkesítő versekbe öntötték érzelmeiket, több költeményüket néhány tanárnak is megmutatták. A Szekuritáé hat tanárt és öt diákot tartóztatott le a forradalommal való szolidaritás miatt, a vádlottak közül a tanárokat összesen 62, a diákokat pedig 28 év börtönre ítélték.

Különleges történet azé a négy baróti középiskolás diáké, akik 1956. november 8-án neki-vágtak a román–magyar országhatárnak, hogy csatlakozzanak a magyar szabadságharcosokhoz. A négy fiatal Érkörtvélyesig vonatozott, ahol két csoportra oszolva ketten átjutottak a határon, ketten viszont eltévedtek, és hazatértek. *Józsa Árpád Csaba és Bíró Benjamin* Debrecenig jutott, ahol magyar rendőr igazoltatta őket. A székelyföldi fiatalok azt hazudták, hogy Szabadkáról jöttek, árvák és munkát keresnek. Amikor viszont a rendőr arról érdeklődött, hogy mi látható Szabadka főterén, lebuktak. „*No, öcsém, ha ezen túl is kitarotok amellet, hogy szabadkaiak vagytok, akkor én elmondom nektek, hogy ott mi látható*” – válaszolt a rendőr, aki nem adta át őket a szovjeteknek, hanem álneven igazolványt állított ki nekik, így Debrecenben maradhettek. Itt két magyar család fogadta be és taníttatta őket, és amikor úgy tűnt, hogy minden rendben, a magyar és a román politikai rendőrség azonosította őket, a magyar hatóságok pedig 1957. március

15-én Nagyváradon átadták őket a Szekuritáénak. Mindkettőjüket 3-3 évre ítélték tiltott határátlépés miatt. A csoport másik két tagja, *Kovács János* és *Moyses Márton* visszamentek Barótra. Az igen tehetséges, matematikával, irodalommal, fizikával, találmányokkal, népköltészeti gyűjtéssel egyaránt foglalkozó Moyses 1960 novemberében megkezdte ugyan tanulmányait a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, de a magyar forradalommal és szabadságharcával való nyílt rokonszenvezése, a kommunista diktatúra bírálata, versei, valamint 1956-os kalandja miatt három hét múlva letartóztatták, és kétévi politikai börtönre ítélték. Szabadulása után nem folytathatta tanulmányait, és csak a helyi, nagyajtai mezőgazdasági termelőszövetkezetben dolgozhatott napszámosként. Leveleket intézett a dubnai atomkutató intézet-höz (1967), a találmányok állami hivatalához (1968), a *Korunk* című havi folyóirat szerkesztőségéhez (nagyajtai folklórgyűjtését ajánlotta közlésre 1969-ben, de csak halála után, 1971-ben kapott választ), így próbált kitörni az elzártságból. Az SZKP Központi Vezetőségéhez 1969-ben intézett levelében egyebek mellett azt írta: „*a román és magyar nép európai sorsa közös. Megeshet, hogy a történelmi események konföderáció létrehozására kényszerítik a két népet.*” A mellözöttséget nem bíró Moyses Márton 1970. február 13-án, Brassó főterén benzinnel leöntötte és felgyújtotta magát, majd május 15-én szülői házában, Nagyajtán behalt sebeibe.

A romániai, ezen belül erdélyi '56-os szervezkedésekre jellemző, hogy bár a magyar forradalom és szabadságharc az egész ország társadalmát foglalkoztatta, nagyon kevés felnőtt értelmiségitől (lelkésztől, jogásztól, egyetemi tanárségtől) eltekintve csak az egyetemi hallgatók, a középiskolai és munkásifjúság, valamint az „egyszerű” gazda- és munkás emberek jutottak el valamilyen szintű szervezkedésig, illetve cselekvésig. Az akkori értelmiségi elit – magyarok és románok egyaránt – semmi olyant nem tett, amivel nyilvánosan kiállt volna a reform-

törekvések, annál is kevésbé a forradalom és szabadságharc mellett. Ellenkezőleg: amikor 1956. november 4-én a második szovjet katonai támadás megindult, a magyar értelmiségi elit – köztük az előbbieken említett magyar írók, költők és irodalmi szerkesztők – testületileg felsorakoztak a Román Kommunista Párt mellé, és közleményekben ítélték el a sötét reakciós ellenforradalomnak nevezett fasiszta huligán kalandot.

A másik figyelemre méltó jellemzője a romániai történéseknek a megtorlás brutalitása: ahhoz képest, hogy 1956-ban Romániában egyetlen puskalövés sem dördült, tehát semmilyen fegyveres összecsapás nem alakult ki, a megtorlás során 1956 és 1962 között legalább 28 ezer embert tartóztatott le és hallgattak ki, közel 10 ezer esetben pedig elmarasztaló politikai, köztük végrehajtott halálos ítélet született. Ilyen körülmények között végezték ki 1958. szeptember 1-jén Temesváron az úgynevezett Szoboszlai-csoport tagjait: *Ábrahám Árpádot, Alexandru Fântânarut, b. Huszár Józsefet, Kónya Istvánt, Lukács Istvánt, Orbán Istvánt, Orbán Károlyt, Szoboszlai Aladárt, Tamás Dezsőt, Tamás Imrét*, valamint 1958. december 2-án Szamosújváron a Sass Kálmán-csoport két tagját, *Sass Kálmán* református lelkészt és *Hollós István* tanárt.

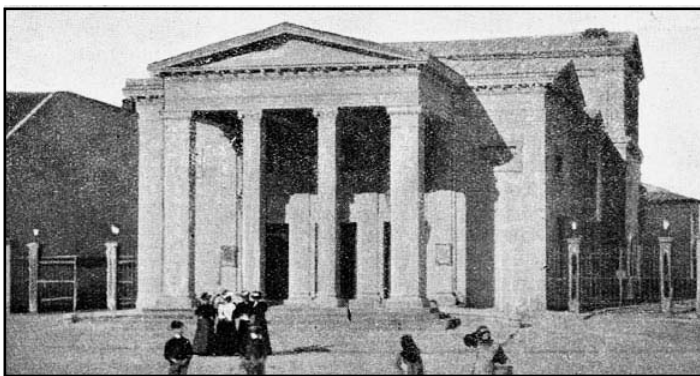
A korabeli hangulatot és közgondolkodást tükrözik a csíkszeredai diákperben elítélt kiváló biológus, tanár, Puskás Attila szavai: „... *Hát mit tettünk? Nem tettünk egyebet, mint azt, hogy magyar emberként, de mindenekelőtt emberként szembefordultunk a diktatúrával, s ez minden becstelen embernek kötelessége lett volna, vagy lenne. És ezért nem jár különösebb dicséret. Tehát nem bántam meg, amit tettem, de azt sem mondhatnám, hogy különösebben büszke vagyok rá. Hiszen a helyes cselekedeteinkre, miért kell különösebben büszkék legyünk. Nem?*” (Az írás a 2017. november 4-én, a bajai városházán elhangzott előadás szerkesztett változata – a Szerk.)

Benkő Levente

Színjátszás és világháború Baján

■ A 19-20. század fordulóján a magyar színjátszás jelentős változásokon ment keresztül. A változások alapvető generátorai a fővárosi színházak voltak, de az ő műsorukat, játékközpontjukat követték a vidéki színházak is. Több alapvető változás volt: a népszínművek visszaszorulása – a vidéki színházakban sokáig megmaradt –, a „nemzeti” drámák csak ünnepi alkalmakkor való játszása, az operett előtérbe kerülése, a bohózatok és divatos színjátékok népszerűsége nagyban befolyásolta a színiigazgatók lehetőségeit és döntéseit. A modern drámairodalom szinte teljesen kiszorult a korabeli vidéki színházakból, néha egy-egy színiigazgató merete megpróbálni a sok-sok népszerű darab mellett egy komoly dráma színre vitelét. A színházba szórakozni járó közönséget a tragédiák nem érdekelték, ezért egy ilyen darab magában hordozta az anyagi bukás lehetőségét. Az első világháború alatt a színházba járó közönséget egyre inkább a kikapcsolódást jelentő könnyű, zenés darabok, vígjátékok érdekelték, a vidéki színtársulatok elsősorban ezekre rendezkedtek be.

A vidéki színjátszás lehetőségeit tovább szűkítette, hogy nem minden vidéki városnak volt saját színháza. Baján az 1900 évek kezdete óta vissza-visszatérő gondolat volt a színház megépítése, több terv is született, de a megvalósítás egyik sem jutott el. Színházépület hiányában állandó társulata sem volt a városnak. Egy állandó színház és társulat fenntartásához nagyobb létszámú, állandóan színházba járó közönségre lett volna szükség, de ilyen társadalmi réteg csak a legnagyobb vidéki városokban volt, így a kisebbeknek a 10-20-30 előadásra érkező vándortársulatok maradtak. A vándortársulatoknak volt önálló színházépülete, székhelye, de itt csak az évad egy részében játszottak, programjukkal bejárták egész Magyarország területét. A világháború alatt egyre nehezebben lehetett egy nagyobb társulatot 1 hónapra az ország egyik végéből a másikba áttelepíteni. A felszerelés szállítását, majd tárolását, a társulat tagjainak szállását nem minden

városban lehetett zökkenőmentesen megoldani, mivel az elsőbbséget mindenhol a hadsereg élvezte. A színiigazgatók elsősorban korábbi „vándorlásaik” során szerzett tapasztalataikra és kiépített kapcsolataikra támaszkodhattak. Szabados

László, a nyitrai színház vezetője 1916-ban Baján és környékén dolgozott. Nyitra rendezett tanácsú város – Nyitra vármegye székhelye – már 1884-ben megépítette állandó színházát, amelynek önálló társulata is volt. A színház nagyon népszerű volt a városban, a közönség igényei miatt 20 év múlva már nagyobb épületbe költöztették át a színházat, de a társulat országszerte vállalt vendégszerepléseket. Szabados László 25 évesen, 1899-ben kezdte színészi pályafutását, 1906-tól már színiigazgató különböző felvidéki városokban, majd 1911-17 között vándortársulatokat vezetett az országba. 1917-ben lett a Nyitrai Megyei Nemzeti Színház igazgatója, és az állandó színház ellenére is megmaradt a „vándorszínészetnél”, mivel társulatával hosszabb-rövidebb időre bárhol vállalt vendégszereplést. – A vándortársulat létrehozását miniszteri engedélyhez köthették. – Szabados 1916-ban járt Bács-Bodrog vármegyében, ezért kézenfekvő megoldásnak tűnt, hogy 1917 második felében visszatér Bajára a nyitrai társulattal egy előadásorozatra. A vendégszerepléseket a színiigazgatónak hónapokkal előre meg kellett terveznie, és kérvényekkel fordulnia az adott város vezetéséhez, mivel az engedélyezési eljárás hosszadalmas folyamat volt. Szabados László 1917. június 13-án járt Baján, ekkor adta be írásban hivatalos kérvényét a városi tanácshoz egy szeptemberi előadásorozat megtartásával kapcsolatban.

„THJF. [Törvényhatósági Joggal Felruházott] Baja Város Tanácsa 10.008/1917.

Érkezett: 1917. jún. 13.

Tekintetes Tanács!

Miniszteri engedélyem alapján kifejezetten és kizárólag a >> Nyitrai Megyei Nemzeti Színház << színtársulata játszhatik Baján, ha erre a helyhatósági engedélyt a tek. [tekintetes] Városi Tanácstól kikérem. –

Ennek alapján alulírott színiigazgató mély tisztelettel kérem a mélyen tisztelt Tanácsot, illetve a színiügyi bizottságot, kegyeskedjék f. [folyó] évi szeptember hó 1-től 20 előadásra a nyitrai teljes színtársulatom, valamint saját

színházi zenekarom részére a helyhatósági engedélyeket megadni. – A végzés iránt magam – vagy megbízottam – érdeklődni fogok. Kérve nagybecsű támogatásukat maradtam teljes tisztelettel:

Szabados László

A Nyitrai Színház igazgatója

Baja, 1917. jún. 13.”

Baján a vendégtársulatok fellépéséről, és ideiglenes színházi előadások tartásáról a színháztügyi bizottság döntött. E bizottság a városi közgyűlés egyik ideiglenes bizottsága volt, 3 tagból és az elnökből állt, ezt a szerepet minden esetben a polgármester töltötte be. A színháztügyi bizottságot július 31-én hívták össze, hogy tárgyalja Szabados László kérelmét a bajai vendégszerepléssel kapcsolatban.

„Jegyzőkönyv.

Felvetetett a színiügyi bizottságnak Dr. Vojnics Ferenc polgármester elnöke alatt Müller József, Dr. Nemes József és Dr. Pollermann Arthur bizottsági tagok és Dr. Puskás Dezső előadó részvétele mellett 1917. július hó 31. napján tartott ülésén.

Dr. Puskás Dezső előadó ismerteti Szabados Lászlónak, a nyitrai színház igazgatójának kérelmét, mely szerint folyó évi szeptember hó 1. napjától kezdődőleg 20 előadásra játszási engedélyért folyamodik. – A színiügyi bizottság a játszási engedély megadására befolyással lévő körülmények és viszonyok ismertetése és vitatása után egyhangúlag a következőképp határozott: A színiügyi bizottság a játszási engedély megadását nem javasolja, mert a város színházlátogató közönségének nagy részét alkotó földbirtokos osztály az előadásokon gazdasági teendői miatt teljes számban részt nem vehet, s mert szeptember hónap nagy részét az izz. ünnepek töltik be, s így e vallásfelekezethez tartozó, s csaknem kivétel nélkül művészetkedvelő polgárok a színi előadások, látogatásában szintén akadályozva lennének, és mert a város sincs a mai nehéz viszonyok között abban a helyzetben, hogy a színtársulatot anyagi támogatásban részesíthetné. Ezzel az ülés berekesztvén a jegyzőkönyv helybenhagyólag aláírtatott.”

Az augusztus 7-én tartott tanácsülés a színiügyi bizottság ülésén készült jegyzőkönyv javaslata alapján nem adta meg Szabados Lászlónak a játszási engedélyt, így 1917-ban csak az amatőr színtársulatok 1-1 alkalomszerű előadása maradt a városi közönség számára. A Pesti Hírlap hasábjain megjelent cikkekből – hírek és kritikák – megállapítható, hogy a Nyitrai Nemzeti Színház társulata 1917. július 14-én Újpesten – ekkor még nem Budapest része – kezdte meg a 20 előadásból álló vendégitéletét.

Sarlós István

Lövések a szívbe

A TabulArt szobaszínház bemutatója, 2017. április 28.

■ A *monodráma* veszélyes műfaj, sokaknak tört már bele a bicskája. Ebben a műfajban ugyanis egyetlen szereplőnek kell szellemi izgalomban tartania a közönséget, egymagában kell különféle hangulatokat megjelenítenie, és nem számíthat arra, hogy probléma esetén majd valamelyik szereplőtársa kihúzza a bajból. Igaz, egyúttal nagy lehetőség is arra, hogy valaki színészi képességeinek, eszköztárának széles repertoárját megmutassa, de egyáltalán nem véletlen, hogy a nagy színházakban az ilyen feladatokat többnyire tapasztalt, befutott művészek kapják. Épp ezért némileg féltettem *Hajós Szilárdot* a rá váró feladattól. Tévedés ne essék, tehetséges színjátész, aki nyilván nem véletlenül van ott, ahol van (a múlt évben egy brit színtanoda növendéke volt), és több produkcióban láttuk már. (Ezek között volt meggyőző és feledhető alakítás is.) A műfaj jellegéből adódóan azonban könnyen meghaladhatja erejét a túl nagy feladat – és itt a szövegűség talán a legkisebb probléma. Sokkal inkább a szöveg sokrétűségének megmutatása, a mélységek és magasságok, a különféle érzelmi hullámok hatásos (de nem hatásvadász!) érzékeltetése jelenti az igazi kihívást. Az előadást látva azt kell mondanunk, hogy a főszereplő és a rendező *Tóth-Kiss Hajni* nem harapott tejfoggal kőbe, mert együttműködésükből elgondolkodtató, emlékezetes produkció született, amely a puritán külsőségek ellenére nyomot hagy a nézőben.

A *Bak* egyébként az amerikai *William Mastrosimone Bang Bang You Are Dead (Bumm, bumm, meghaltál)* c. egyfelvonásosának szabad átdolgozása. A darabból film is készült, amelyet Magyarországon *Robbanékony tinédzser* címen játszottak. Ebből az alkotók csak az alapszituációt tartották meg: a történetet magyar környezetbe helyezték át, és az

eredetileg ötszereplős darabból monodramát formáltak, ahol a főszereplő, *Ákos* (az eredetiben *Josh*) belső vívódásait és az őt kísérő szellemalakok megnyilvánulásait az egyetlen szereplő adja elő. Ettől a lényeges dramaturgiai változtatástól a darab azonban csak izgalmasabb lesz, ugyanis a történet kiindulópontját adó bűncselekmény (a diákkorú főszereplő meggyilkolta szüleit és öt iskolatársát) csak fokozatosan derül ki a néző számára. Ahogyan az is, hogy a színpadképet néhány egyszerű bútordarabbal megjelenítő szobabelső valójában börtöncella, ahol a lelkiismeretét kínzó jelenések hatására a már büntetését töltő fiú kénytelen szembenézni tettével, az odavezető úttal és saját életével is. (Nem ismeretlen szituáció mindez az irodalomban: gondoljunk csak Arany János *Ágnes asszony*ának börtönjelenetére, ahol a bűnös asszony az örület és a normalitás határán küzd meg saját démonaival.) Ahogy a darab elején afféle pótcselekvésnek tűnő szigetelőszalag-ragasztgatásból egy idő után emberforma rajzolódik ki, úgy a darab folyamán is egyre inkább összeállnak a történet mozaikkockái és a bűnös egyfajta jellemrajza is.

A darabban kétszer is kiemelt szerepet kap az *ölés pszichológiája*, előbb a vadászaton válik a férfivá avatás sajátos, nehezen elért rítusává, a második alkalommal pedig a gyilkosság egyfajta *nonverbális kommunikáció*vá válik, mert a tett itt valamiféle – értelmetlen – bosszú mindazért, ami miatt a főhős számkivetettnek, lúzernek érzi magát a környezetében: az elmaradt beszélgetésekért, megértésért, a kamaszkori megaláztatásokért, a fel nem dolgozott kudarcokért. És itt jutunk el a darab egyik alapvető kérdéséhez: vajon egyedül a bűnös felelős-e mindazokért a tettekért, amelyet elkövetett, vagy az őt körülvevő közösség is, amely hozzájárult ahhoz, hogy valaki ilyen szörnyű tettig eljusson? Miután a zaklatás, a problémák ki nem beszélése, a gyerekek elhanyagolása, magukba fordulása, „maszkok” viselése napjainkban is aktuális probléma, a darab valódi gondolatébresztő lehet a mai tizenévesek, de szülei számára is.

Hogy ezek a gondolatok valóban meg-
szülessenek, ahhoz viszont nagyon fontos a meggyőző színpadi játék, ahol a szereplőnek nagyon széles skálán kell játszania, hiszen az érzelmileg bizonytalan figurában egyszerre van jelen az önvád és önfelmentés, a józanság és az örület, a tárgyilagoság és az elfogultság, a teljes kétségbeesés és a megkönnyebbülés szándéka is. Mindezt hitelesen tolmácsolni nagyon komoly szakmai kihívás, de *Hajós Szilárd* ezt a polifóniát hatalmas alázattal ábrázolja. Talán a végső katarzis – amikor az önmagában, a jóban, az élet értelmében való hit felülkerekedik a csüggedésen – lehetne még egy fokkal erősebb, de amit addig láttunk, így is becsületes munka. A darabnak fontos részei még egyes ismétlődő szövegelemek, amelyek mindig tágabb értelmet kapnak. Így például „a valódit” elrejtő maszk olyan szimbólum, amely ezúttal is arra figyelmeztet: semmi sem olyan egyértelmű, mint amilyenek látszik. A szereplőnek saját, eleve összetett karaktere mellett meg kell idéznie történetének több kulcsfiguráját (nagyapa, szülők, áldozatok, iskolaigazgató, a bírósági tárgyalás résztvevői), és mivel gondolataiban csapongva eltérő időben történt eseményeket és hangulatokat kell felidéznie, így gyakran pillanatok alatt kell hangnemet, hangerőt, arckifejezést váltania, ami könnyen komoly csapda is lehetne, de ebben sikerült megtalálni az egyensúlyt. Ahogy abban is, hogy vannak ugyan a drámában humoros elemek, de ezek nem uralkodnak el a nagyon is komoly tartalom fölött. Ebben az esetben a nézőtéri csend mutatta legjobban a hatást; aki ott volt, az nem maradt érintetlen az előadástól.

A *Bak* meggyőző bizonyítéka annak, hogy látványos díszletek, fülbemászó dallamok, összetett hang effektusok nélkül, pusztán a szuggesztív színpadi játékra alapozva is lehet maradandó élményt nyújtani, de ehhez minden bizonnyal komoly munka kellett a játész és a rendező között. Lehet, hogy néhány ponton egy-két instrumentális zenei aláfestés, fényhatás még tovább mélyíthette volna a benyomást, amely azonban így is egyenesen a szívbe (és lélekbe) hatoló volt, akár a gyilkos tinédzser golyója. Szerencsére a szobaszínház kis nézőtere becsülettel megtelt értő közönséggel, és vélhetően többségük hasonló következtetésre vont le, mint e sorok írója: az este *nem baklövés* volt, hanem *férfivá avatás*. (A *Bak. Mondodráma egy felvonásban. TabulArt Szobaszínház. Rendezte: Tóth-Kiss Hajni*)

Mayer János

A katymári zsidók

Dr. Zorn Antal termékeny szerzőként kutatásainak és visszaemlékezéseinek köszönhetően az elmúlt években számos könyvvel tette ismertebbé szülőfalujának múltját. A *Katymári doktorok* 2009-ben, az *Emberek, sorsok, események Katymár múltjából I.* 2010-ben, majd annak II. része 2011-ben, ugyanabban az esztendőben *Katymár község válogatott bibliográfiája*, 2013-ban *Fejezetek Katymár iskola- és oktatástörténetéből*, 2016-ban *Katymár ipara és kereskedelme a 20. században* című munkái jelentek meg. Dr. Horváth Zoltán társszerzővel írt újabb könyve az egykor Katymáron élt zsidók életébe és fennmaradt-megőrzött emlékeibe enged bepillantást. A kötet előszavában dr. Feldmayer Péter *A Magyarországi Zsidó*

Hitközségek Szövetségének volt elnöke többek között az alábbiakat írta: „... már alig élnek olyanok, akik emlékezhetnek az egykoron velük élt zsidó polgártársaikra. Ezért hiánypótló a *Katymári zsidók* című mű, amely egy ilyen elpusztult közösség múltját tárja a nagyközönség elé.”

A kötet első fejezete a zsidóság múltját, magyarországi történetét és 2. világháborús tragédiáját foglalja össze. A második fejezet Katymár 1388-as, első okleveles említésétől 1945-ig terjedő időszakot dolgozza fel számos adat és korábbi publikáció felhasználásával. A katymári zsidók történetét és életének megannyi részletét levéltári adatok alapján betelepülésük kezdetétől elhurcolásukig tárgyalja a negyedik fejezet. Ebben képet kapunk a kezdetekről, az itt élők foglalkozásáról, hitéletükről, a község életében betöltött szerepükről, végül a zsidótörvények helyi következményeiről. A negyedik fejezet az anyakönyvek alapján ismerteti a község zsidó lakosainak családfáját, amelyek a feldolgozott dokumentumok adathiányai ellenére is közelebb hozzák az olvasót az egykor a községben élőkhez. Az ötödik fejezet a sarkert fotókkal dokumentált alapos és részletes bemutatása. Végül a szerzők leírják a síremlékek jellemző motívumait-szimbolikáit és kapcsolódó legfontosabb sajátosságait.

Ajánlom a könyvet mindazoknak, akiket érdekel Katymár múltja és a szerzők e témában végzett hiánypótló kutatásainak eredményeit összefoglaló munka. (Dr. Horváth Zoltán – Dr. Zorn Antal: *A katymári zsidók*. Baja, 2017. 122 oldal)

Nebojszki László

Emléktábla Sárosy Józsefnének

Emléktáblát avattak az Eötvös József Általános Iskola (volt Gyakorló) falán *Sárosy Józsefné*, az intézmény korábbi igazgatója, a neves Kazinczy-díjas pedagógus tiszteletére április utolsó szombatján. Az ünnepségen megjelentek archív felvételtől láthatták is Ica nénit, akinek személyét *Zsigó Róbert*, Baja és térsége országgyűlési képviselőjének köszöntője után *dr. Fátrai Klára* ny. főiskolai tanár idézte fel. Beszédében elhangzott az is, hogy éveken keresztül volt Bajai Honpolgár szerkesztőbizottságának tagja, lapunk nyelvi lektora. A műsoros megemlékezés végén az emléktáblát *Zsigó Róbert* és a kezdeményező *dr. Dániel József* tanár úr, városunk díszpolgára leplezte le. (Z. L.)

Emesz Margit Májusi szél

Eső cseppekben ül a szél
Vizes burookban muzsikál
Fák táncolnak széülésig
Testükön gyöngyös szó tapad
Folyik az udvarlás
Amott már süt a nap
Átlátszó ruhája szárad
Teste gyenge remeg lebeg
Útja kód foszlik a járás
Borzas fák földön levelek
Égi vörös múlik
Pillangós fellegek
Hűvös a meleg napsugár
Benne élő simogatás
Éled kitört fa gyökerén
Fürtös virág tépedt szirmán
Szelíd fuvallat jár
És nyugalmas este

Helyreigazítás

Májusi számunk az
És már senki sem! c. előadás
(Bajai Fialatok Színháza)
kritikájában méltán dicséret díszlet
a cikk - az esemény plakátjának
szövegét követő – állításától
eltérően
elsősorban
KELLE KRISTÓF
munkája volt.
Az elismerés természetesen neki is
jár, a pontatlansággért ezúton
elnézést kérünk.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

Lapunk a 2017. évre is előfizethető.
Érdeklődni az alábbi telefonszámon
lehet: 79/322-600
A Bajai Honpolgár
példányonkénti ára: 330 Ft.
Előfizetési díjaink a következők.
Helyben (házhoz szállítva) 4 000 Ft
Vidékre (postaköltséggel) 7 400 Ft
Külföldre (postaköltséggel) 14 000 Ft

Fizessen elő, hogy biztosan megkapja!

Bajai Honpolgár Alapítvány

Nebojszki László Kunszt József-díjas

(Fotók: Kopri/snassz.hu)

Lapunk állandó szerzője és főmunkatársa, a Szent László ÁMK tanára, *Dr. Nebojszki László* kapta idén a Bábel Balázs kalocsai érsek által alapított Kunszt József-díjat. A kitüntetést egy pedagógusnak a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye által fenntartott iskolából, egy pedagógusnak a Kalocsa-Kecskeméti Fő-

egyházmegye területén működő szerzetesrend által működtetett iskolából és egy pedagógusnak a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye területén működő önkormányzati iskolából ítélhetik oda. Kollégánk május 15-én vette át jutalmát Kalocsán az érsek úrtól. Szerkesztőségünk sok szeretettel gratulál!

Védendő védtelenek: a partifecske

Schneider Viktor felvételei

Gyűrűzéshez befogott partifecske portréja

„Mint a földre szállni félé parti fecske /Fáradtan fészkehez tér meg éjszakára, /Fáradt lelkem / csendes rejtekedbe vágyott:/ Völgyek, erdők zölden lombzott határa!” – olvashatjuk Tompa Mihály *Küzdés* című költeményében. Ebben a költő a sorozatunk mostani részében bemutatandó *partifecske* (*Riparia riparia*) azon tulajdonságára utal, hogy leginkább vonulás közben pihen meg a talajon, azon kívül ritkán lehet földre szálló példányt megfigyelni. Legkisebb fecskefajunk másik sajátosságát – könnyed reptelése közbeni fordulékonyágát és fürgeségét, amelyeket jól érzékeltet a madár első látásra csapongónak tűnő röpte – eleveníti meg a népdalrészlet [*Erdélyi János (szerk.): Népdalok és mondák. Második kötet. Pest, 1847. 300. o.*]: „Kökényszemű szép menyecske, /Fürge, mint a parti fecske.”

A madár testhosszúsága 11-13, szárnyai 10,5-11 cm hosszúak. Megjelenése tollazata alapján egyszerűnek mondható: fehér hasát a szintén fehér toroktól szürkésbarna örv vá-

ge és június eleje között visszatérő partifecskekék hímjei a fészkelő telepre érkezve (a magányos fészkelés ritka) költőüreg vájásába kezdenek, amelyet a párba állás után a tojóval fejeznek be. A homokbányáknál, folyók és tavak partján kialakuló megfelelő magasságú homokfalak szolgálnak fészkelőhelyül; az előző évi paraziták elkerülése érdekében a faj jellemzően évente új telepet hoz létre. Ebből a szempontból lehetnek fontosak a folyók gyakran évről évre ismételt szakadó partjai, homokbányákban a költési idő utáni homokfal-letermelések. Az 1-2 hét alatt kialakított, mintegy 50-110 cm hosszú és 5-6 cm átmérőjű vízszintes alagút végén található tollakkal és növényi szálakkal bélelt, kiöblösödő mélyedésben lévő fészkekbe a tojó 5-6 tojást rak le, amelyeken a pár mindkét tagja kotlik. A fiókák kb. két hét múltán bújnak ki a tojásokból, majd további 2,5-3 hét múltán hagyják el a fészket. A faj táplálékai a reptelés közben elkapott apró bogarak, legyek, szúnyogok, a Tiszán tiszavirágzás idején a több

lasztja el, egyébként földbarna-szürkésbarna színezetű. Farka kismértékben villás, és az összes, Kárpát-medencében élő fecskefaj közül a legkevésbé kivágott. A fiatal madarak örvé elmosódott, tollaik színezete világosabb az öregekénél, a vállaknál lévő tollak rozsdás sárga szegélyűek.

Az afrikai teelö-

helyeikről április vége és június eleje között visszatérő partifecskekék hímjei a fészkelő telepre érkezve (a magányos fészkelés ritka) költőüreg vájásába kezdenek, amelyet a párba állás után a tojóval fejeznek be. A homokbányáknál, folyók és tavak partján kialakuló megfelelő magasságú homokfalak szolgálnak fészkelőhelyül; az előző évi paraziták elkerülése érdekében a faj jellemzően évente új telepet hoz létre. Ebből a szempontból lehetnek fontosak a folyók gyakran évről évre ismételt szakadó partjai, homokbányákban a költési idő utáni homokfal-letermelések. Az 1-2 hét alatt kialakított, mintegy 50-110 cm hosszú és 5-6 cm átmérőjű vízszintes alagút végén található tollakkal és növényi szálakkal bélelt, kiöblösödő mélyedésben lévő fészkekbe a tojó 5-6 tojást rak le, amelyeken a pár mindkét tagja kotlik. A fiókák kb. két hét múltán bújnak ki a tojásokból, majd további 2,5-3 hét múltán hagyják el a fészket. A faj táplálékai a reptelés közben elkapott apró bogarak, legyek, szúnyogok, a Tiszán tiszavirágzás idején a több

cm hosszú kérészek. A fiókák etetése kezdetben az üreg mélyén, a fészkekben történik, később a fiatalok már az üreg bejáratánál várják szüleiket. A fészkelést május elején megkezdő párokra jellemző a másodköltés. A madarak augusztus-szeptemberben vonulnak el a Szaharától délre fekvő teelöterületeikre.

A partifecske

igencsak nagy költőterülete kiterjed Európára, Ázsiára, Észak-Amerikára és Észak-Afrikára. Kontinensünkön a skandináv országok északi részéig figyelhetők meg fészkelő kolóniák, a faj különösen a folyóvölgyeket és a homokbányákat kedveli. Magyarországon a középhegységek erdős részeinek kivételével bárhol számíthatunk a partifecske felbuklására, már ahol akadnak számára megfelelő homok- és partfalak. A Tisza mentén különösen gyakorinak számít. *Kalocsa Béla* 1995-ös megállapítása szerint a faj rendszeres fészkelő és nyári madár vidékünkön (*A Gemenci Tájvédelmi Körzetben és közvetlen környezetében 1977 és 1994 között előfordult madarak listája. = Ártér. Bajai kulturális szemle. 1995. 1-2. szám, 156. o.*). A dunai szakadó partok mellett Felső-Bácska homokbányáinak falaiban költ, cikkünk kísérő képei egyik utóbbiban készültek. A közelmúlt adatai alapján a hazai fészkelőállomány 15000-50000 párra tehető (2010-2012), és csökkenést mutat (2000-2012) [Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (2017) Magyarország madarai: Partifecske. <http://www.mme.hu/magyarorszagmadarai/madaradatbazis-riprp>]. A madár népi elnevezései marti fecske és partika (*Kelemen Attila: Madaraskönyv. Bukarest, 1978. 176. o.*).

A partifecskekék állomány nagyságára az utóbbi évtizedekben kedvezőtlenül hatott a potenciális fészkelőhelyek számának fogyatkozása, a predáció (ragadozó madarak, menyét, nyest, róka támadásai a telepeknél), az emberi pusztítás és zavarás (például a fészkelőhely környezetében költés idején horgászat, kitermelés a homokbányákban), a táplálékhiány, a szélsőséges időjárás, áradások idején a partszakadás stb. Mindezek mellett a hosszú távú vonulás mindhárom hazai fecskefaj állományviszonyaira is negatívan hatott, amit a szakemberek az afrikai Száhel-övezetnek a 20. század utolsó negyedében tapasztalt, kimondottan száraz éveivel és annak következményeivel hozták összefüggésbe. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület a gondokat érzékelve 1982-ben és 1983-ban, majd 2010-ben választotta az év madarának a fecskéket, egyúttal a védelem számára hazai viszonylatban legnagyobb lehetőséget a költéssiker javítását célzó erőfeszítésekben látva. Az 1901-től védett madár természetvédelmi eszmei értéke a vidékfejlesztési miniszter 100/2012. számú rendelete szerint **50 000 Ft.**

Nebojszki László

A partifecske több száz párból álló vagy akár ezres nagyságrendű fészkelő telepei rendkívül sérülékenyek

Mesélő képeslapok

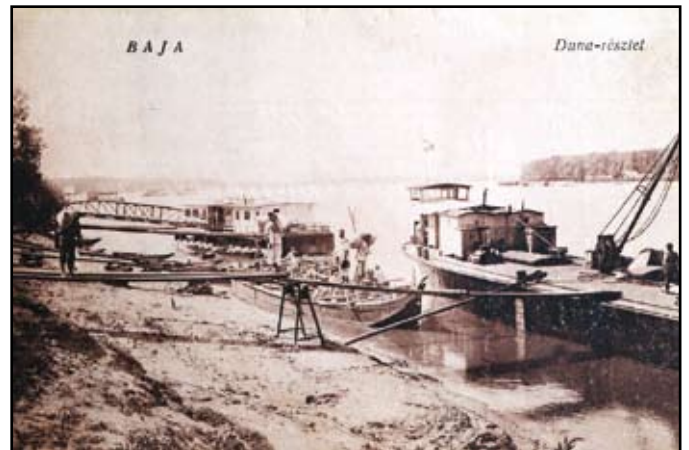
Wagner Antal, Deák Ferencz-zsilip

Köpeczky József, Tóth Kálmán szobra

Rotshild Zsigmond, Fő utca a plébánia templommal

Koch János tőzsde kiadása, Duna-részlet

Kádas dohánytőzsde kiadása, Sugovicza-részlet

Uj Élet r. t. könyv-
és papírkereskedés
kiadása, A bajai
kath. zárda intézet
(Weinstock Ernő
utánnomás)

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti
és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ
Kiadó:

Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számalszám: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.

Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és
stilisztikai javításának jogát fenntartja!